

Confider

Onderzoeksrapport

Deelonderzoek gegevensbescherming Land Information Manoeuvre Centre (LIMC)

22 december 2022

Versie 1.0

David van Es

mr. Leonie Gerding

© 2022 Confider

Over Confider

Confider draagt bij aan data innovatie en digitalisering. Met een scherp oog voor het effect op mensen en organisaties. Transparant, open, toegankelijk, inclusief en ethisch. Op een manier waarbij effectiviteit, gebruiksvriendelijkheid, security en privacy samengaan.

We kijken verder dan de theoretische kaders en houden niet van algemene adviezen. We combineren onze diepgaande kennis van data, techniek, normen en regels met best practices. We zetten die stap verder, die nodig is om verantwoord te innoveren met data, binnen en buiten een organisatie. Confider creëert meerwaarde. We onderzoeken. We denken mee. We doen.

Meer weten over Confider? Kijk op www.confider.nl

Toegankelijk

Confider wil dat iedereen dit rapport kan lezen. We volgen zoveel mogelijk de criteria voor digitale toegankelijkheid (EN 301 549 / WCAG 2.1). Is dit document voor jou niet leesbaar of heb je vragen over toegankelijkheid? Neem dan contact met ons op via toegankelijk@confider.nl

Meer weten over digitale toegankelijkheid? Kijk op www.confider.nl/toegankelijk

Inhoudsopgave

Inhoudsopgave	3
Managementsamenvatting.....	5
Inleiding	5
Aanleiding	5
Antwoorden op de onderzoeksvragen.....	6
Aanbevelingen	11
1 Inleiding en aanleiding	14
1.1 Aanleiding	14
1.2 Onderzoekscommissie LIMC	15
1.3 Relevante onderzoeken	16
2 Deelonderzoek gegevensbescherming LIMC	18
2.1 Doel van dit onderzoek.....	18
2.2 Afbakening	18
2.3 Aanpak	19
2.4 Leeswijzer	20
3 Werkwijze LIMC	22
3.1 Context.....	22
3.2 Werkwijze	22
3.3 Verandering onderwerp analyses	24
3.4 Conclusie.....	25
4 Verwerkingen binnen LIMC.....	26
4.1 Introductie onderzoeksvraag	26
4.2 Herkomst, verwerking en type persoonsgegevens.....	26
4.3 Verspreiding rapporten.....	37
4.4 Samenvatting analyses LIMC	39
4.5 Omvang en impact van de verwerkingen	40
4.6 Conclusie: Verwerkingen binnen LIMC.....	43
5 Invulling AVG-kaders door het LIMC	45
5.1 Introductie onderzoeksvraag	45
5.2 Juridische kaders.....	46
5.3 Toepassing kaders	46
5.4 Invulling AVG-kaders, ondanks ontbreken grondslag.....	48
5.5 Privacyorganisatie Defensie.....	58
5.6 Conclusie: Invulling AVG-kaders door het LIMC	62

6	Conclusies.....	65
6.1	Inleidend	65
6.2	Beantwoording onderzoeksvragen	65
6.3	Aanbevelingen	70
7	Bijlage: Afkortingen en definities.....	73

Managementsamenvatting

Inleiding

De Minister van Defensie heeft op 1 februari 2022 de Kamer geïnformeerd over het besluit tot het instellen van een tijdelijke onafhankelijke onderzoekscommissie naar het Land Information Manoeuvre Centre van de Koninklijke Landmacht (LIMC).

De Onderzoekscommissie LIMC heeft tot taak:

- te onderzoeken hoe de besluitvorming is verlopen rond zowel de oprichting als de uitvoering van de taken van het LIMC en daarbij de militair-juridische context van het LIMC in relatie tot de kerntaken van de krijgsmacht mee te nemen;
- te onderzoeken welke lessen voor de toekomst naar aanleiding hiervan te trekken zijn, mede in het licht van informatiegestuurd optreden van de krijgsmacht.

De Onderzoekscommissie LIMC heeft voor het Onderzoek LIMC de opdracht gegeven tot twee onafhankelijke deelonderzoeken: een militair-juridisch onderzoek en dit onderzoek Gegevensbescherming LIMC. Dit onderzoek richt zich op de verwerking van persoonsgegevens die heeft plaatsgevonden en de wijze waarop die heeft plaatsgevonden binnen de activiteiten van het LIMC in de periode dat het actief was.

Vanuit de kaders van de Algemene verordening gegevensbescherming (AVG) wordt in dit onderzoek een verdieping gedaan op relevante onderwerpen in relatie tot het eerdere onderzoek van de Functionaris voor de Gegevensbescherming Avg Defensie over de naleving van de Algemene verordening gegevensbescherming door het experimentele Land Information Manoeuvre Centre (hierna: FG-onderzoek LIMC).¹ Op een aantal deelaspecten van dit onderzoek heeft de Onderzoekscommissie LIMC behoefte aan een nadere verdieping, zodat een beeld gevormd kan worden op basis van eigen bevindingen.

Aanleiding

Half maart 2020 gaf de Commandant van de landstrijdkrachten (C-LAS) de opdracht aan het Operationeel Ondersteuningscommando Land (OOCL) een LIMC op te richten en daarmee beeld op te bouwen zodat CLAS in staat was de bestrijding van de COVID-19 crisis te ondersteunen. Het LIMC kreeg een eigen commandant die functioneerde onder de commandant van het Operationeel Ondersteuningscommando Land (C-OOCL), een onderdeel van de Koninklijke Landmacht.

¹ Kamerstukken II, 2021/22, 32761, nr. 182, Bijlage 2 en *Handelingen II*, 2021/22, 2021D16727. Kamerbrief publiek beschikbaar via officiëlebezoekingen.nl en het FG-rapport LIMC via tweedekamer.nl.

Het LIMC stelde, onder meer op verzoek van binnen nationale de structuur van de pandemiebestrijding coördinerende civiele autoriteiten, rapportages op. Volgens de interne orders moest het LIMC bijdragen aan *situational awareness* (weten wat er gebeurt) en *situational understanding* (begrijpen wat er gebeurt). Dit werd gedaan op basis van door het LIMC geselecteerde en geanalyseerde bronnen door middel van signalering en duiding om zo meerdere overheidsorganisaties handelingsperspectief te geven.

In november 2020 berichtte NRC Handelsblad dat de Nederlandse krijgsmacht sinds het begin van de corona-uitbraak op grote schaal data had verzameld over de Nederlandse samenleving, deze had geanalyseerd en verwerkt in rapporten die vervolgens zijn verspreid.² Uit de NRC-berichtgeving en uit de reacties daarop kwam het beeld naar voren dat bij het LIMC mogelijk sprake was van onregelmatigheden bij het verwerken van persoonsgegevens.

De activiteiten van het LIMC, voor wat het verzamelen en analyseren van informatie betreft, zijn bij besluit van de minister van Defensie op 27 november 2020 stilgezet.

Naar aanleiding van meerdere mediaberichten over vermeende onregelmatigheden bij het verzamelen en analyseren van informatie rond de COVID-19 crisis door het LIMC, heeft de Functionaris voor de Gegevensbescherming Avg Defensie (hierna: FG), als interne onafhankelijke toezichthouder, een onderzoek geïnitieerd naar de naleving van de Algemene verordening gegevensbescherming (AVG). De resultaten van dit FG-onderzoek LIMC zijn als uitgangspunt gehanteerd voor dit onderzoek naar het verwerken van persoonsgegevens door het LIMC.

Antwoorden op de onderzoeksvragen

In dit onderzoek staan twee vragen centraal:

1. *Welke verwerking van persoonsgegevens heeft plaatsgevonden binnen het LIMC?*
2. *Hoe heeft de verwerking van persoonsgegevens plaatsgevonden binnen het LIMC ten opzichte van de kaders uit de Algemene verordening gegevensbescherming (AVG)?*

Dit onderzoek is uitgevoerd op basis van documentstudie en technische gesprekken met betrokkenen uit het LIMC. De onderzoekers hebben toegang gekregen tot (ongelakte) Wob-stukken, het onderzoeksmateriaal van de FG, mailboxen en verslagen van de individuele gesprekken van de Onderzoekscommissie LIMC.

² NRC, 15 november 2020, "Hoe defensie de eigen bevolking in de gaten houdt". Te raadplegen via: [NRC.nl](https://www.nrc.nl)

Onderzoeksvraag 1: Welke verwerking van persoonsgegevens heeft plaatsgevonden binnen het LIMC?

Activiteiten LIMC

Het LIMC heeft analyses uitgevoerd om antwoord te geven op twee onderzoeksvragen:

1. “Welke effecten in de NLD-samenleving zijn te onderkennen als gevolg van de COVID-19 crisis?”
2. “In hoeverre beïnvloedt des-/misinformatie in relatie tot COVID-19 de Nederlandse samenleving?”

De resultaten van deze analyses werden door het LIMC verwerkt in rapporten en werden gedeeld met overheidsorganisaties. Voor het uitvoeren van de analyses is door het LIMC gebruik gemaakt van statistische gegevens, nieuwsberichten, geaggregeerde rapporten van *Facebook-berichten* en rapporten van derden.

De analyses van het LIMC waren er niet op gericht persoonsgericht onderzoek te doen of gericht op de vergaring van persoonsgegevens an sich. De informatievergaring was gericht op het beantwoorden van bovenstaande onderzoeksvragen.

Werkwijze LIMC

Het LIMC hanteerde een werkproces voor de verwerking van gegevens dat loopt vanaf het formuleren van de vraagstelling op basis van informatiebehoefte tot en met het leveren van rapportages aan de ontvangers. De informatiebehoefte van het LIMC was vastgelegd in het Informatie Verzamel Plan (IVP), op basis waarvan verschillende analyses werden ingericht en uitgevoerd. Drie soorten analyses zijn te onderscheiden:

- Statistisch onderzoek
- Mediamonitoring
- Verdiepingsanalyse

Voor de analyses werd gebruikgemaakt van een mediamonitoringtool en handmatige analyse van open en niet-publiek toegankelijke bronnen³.

Soorten analyses

Bij een gedeelte van de analyses, waaronder analyses gericht op zorgdruk en verspreiding van COVID-19, zijn geen persoonsgegevens verwerkt.⁴ De analyses waar wel persoonsgegevens werden verwerkt, waren de mediamonitoring en verdiepingsanalyses.

³ Voorbeelden van niet-publiek toegankelijke bronnen zijn gerubriceerde rapporten van de KMar of de Corona Crime Change Monitor (CCCM) van de Nationale Politie.

⁴ In dit onderzoek wordt onder ‘verwerken’ de AVG-definitie verstaan. Verwerken is een begrip dat een breed scala aan handelingen beslaat die kunnen resulteren in een verwerking van persoonsgegevens. Handelingen met persoonsgegevens die leiden tot verwerken zijn, onder meer: het verzamelen, vastleggen, ordenen, structureren, opslaan, bijwerken of wijzigen, opvragen, raadplegen, gebruiken en verstrekken door middel van doorzending.

- **Mediamonitoring:** LIMC heeft voor het uitvoeren van de mediamonitoring gebruik gemaakt van een mediamonitoringtool. Met de tool heeft het LIMC nieuwsberichten en berichten van personen op niet-persoonlijke *Facebook*-bedrijfspagina's omgezet in geabstraheerde analyses. In dit proces worden persoonsgegevens verwerkt in een mediamonitoringtool. Tevens werden nieuwsberichten handmatig doorgenomen en waar relevant opgenomen in rapportages. De handmatige analyses omvatten onder meer het doornemen van nieuwsberichten en het analyseren van rapporten van derde partijen uit de overheid. Uit de beschikbare informatie blijkt niet dat er specifiek naar personen is gezocht met de handmatige zoekacties. Voorbeelden van de door het LIMC toegepaste geabstraheerde analyses met mediamonitoring zijn:
 - woordenwolk: een grafisch overzicht van veelgebruikte woorden op basis van de ingevulde zoektermen;
 - sentimentanalyse: een waarde toegekend aan de reacties op nieuwsberichten in Facebookberichten (positief, negatief, neutraal).
- **Verdiepingsanalyse:** Voor tijdskritische analyses waarbij behoefte was aan extra verdieping werden zogenoemde *SpotRep's*⁵ uitgegeven.

Verwerking persoonsgegevens

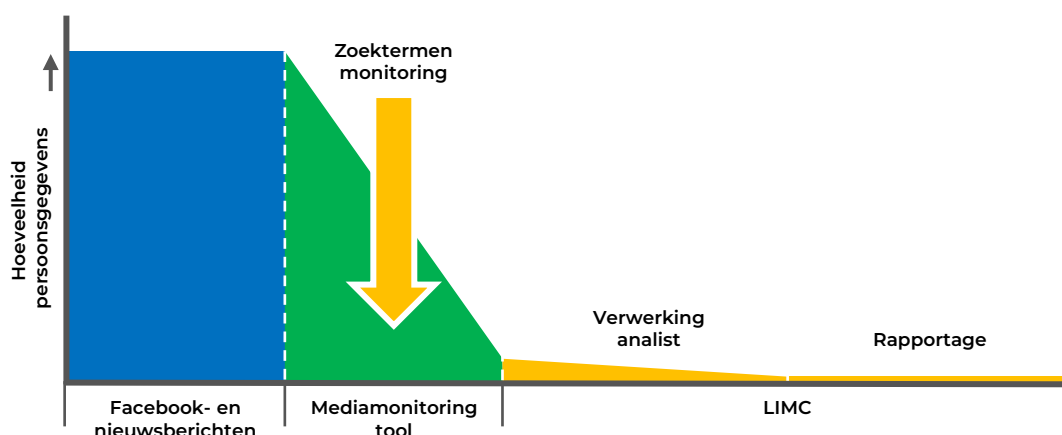
Vooranalyses gericht op zorgdruk en verspreiding van COVID-19 werden statistische gegevens gebruikt. Uit dit onderzoek is niet gebleken dat bij deze analyses persoonsgegevens zijn verwerkt. Bij analyses gericht op mediamonitoring en verdiepingsanalyses zijn persoonsgegevens verwerkt. Ook bevatten de LIMC-rapporten zelf (bijzondere) persoonsgegevens.

Omvang verwerking persoonsgegevens in analyse met mediamonitoringtool

De mediamonitoringtool werd gebruikt door één analist. De LIMC-analist had geen zicht op de daadwerkelijke verwerking van persoonsgegevens: de mediamonitoringtool voerde de analyses namelijk geautomatiseerd uit binnen de omgeving van de tool. De analist selecteerde de bronnen en voerde zoektermen in de mediamonitoringtool in. Deze tool gaf daarop een geabstraheerde analyse terug.

De mate van invloed die de betrokkenen van het LIMC hadden op de verwerking van persoonsgegevens verschilt sterk per fase van de mediamonitoring. In figuur 1 staat een versimpelde weergave van de hoeveelheid persoonsgegevens voor de verwerking van de mediaberichten. In blauw de gegevens van *Facebook en nieuwsberichten*, in groen de gegevens in de omgeving van de mediamonitoringtool, en in geel de gegevens in de omgeving van het LIMC.

⁵ Afkorting voor Spot Report, een rapportage die wordt opgesteld na observatie omdat het direct effect kan hebben op de huidige operatie.

Figuur 1: Versimpelde weergave van hoeveelheid persoonsgegevens per fase van mediamonitoring

Het inzetten van een mediamonitoringtool, waarbij reacties op nieuwsberichten door *Facebook*-profielen worden verzameld, kan in potentie een grootschalige verwerking van persoonsgegevens opleveren. De totale omvang van de verwerkte persoonsgegevens door het gebruik maken van de mediamonitoringtool is niet meer vast te stellen. Er is geen informatie veiliggesteld voor digitaal forensisch onderzoek naar het gebruik van de tools. Wel zijn er aanknopingspunten te vinden dat de inzet van de mediamonitoringtool van invloed is op de grootschaligheid van de verwerking van persoonsgegevens. Het monitoren van sociale media leidt onvermijdelijk tot de verwerking van persoonsgegevens. In dit onderzoek kan het grootschalig verwerken van persoonsgegevens door het LIMC door de inzet van een mediamonitoringtool niet worden uitgesloten. Gelet op wat bekend is en de werkwijze die werd gehanteerd binnen het LIMC, wordt de mate van grootschaligheid echter ingeschat op beperkt.

Omvang verwerking persoonsgegevens in rapporten

De analyses werden door het LIMC verwerkt in rapporten die werden gedeeld met overheidsorganisaties. De rapporten die het LIMC rondstuurde bevatten namen, functies en opvattingen van personen in nieuwsberichten. In totaal werden er in alle verstuurde rapporten 104 keer persoonsnamen genoemd. Daarbij ging het om, in totaal, vijftig personen die gemiddeld twee keer in de rapporten voorkwamen. Het betreft leden van de regering, politici, bestuurders, onderzoekers en personen die betrokken waren bij het publieke debat. Uit het onderzoek is niet gebleken dat er specifiek naar individuen werd gezocht of dat er profielen werden bijgehouden van personen.

De persoonsgegevens die het LIMC zelf direct heeft verwerkt in rapporten zijn:

- Namen (direct herleidbare persoonsgegevens);
- Functies (indirect herleidbare persoonsgegevens);
- Opvattingen van personen in nieuwsberichten. Dit zijn in potentie bijzondere persoonsgegevens, omdat het kan gaan om politieke opvattingen of gegevens over iemands gezondheid. In de praktijk bleek het hier te gaan om (politieke) opvattingen die bekend waren gemaakt door de individuen en opgenomen waren in nieuwsberichten.

Onderzoeksvraag 2: Hoe heeft de verwerking van persoonsgegevens plaatsgevonden binnen het LIMC ten opzichte van de kaders uit de Algemene verordening gegevensbescherming (AVG)?

Invulling kaders AVG

Er zijn persoonsgegevens verwerkt door het LIMC. Op deze verwerking was de AVG van toepassing. Het doel van de verwerking was welbepaald en volgde uit operatiebevelen. Het LIMC heeft geen formele wettelijke taak gekregen en tevens was geen sprake van een definitief verzoek tot militaire bijstand (MB) of een verzoek tot militaire steunverlening in het openbaar belang (MSOB). Daardoor ontbrak een wettelijke grondslag als bedoeld in artikel 6 van de AVG. De verwerking van persoonsgegevens was daardoor niet gerechtvaardigd.

Uit het onderzoek blijkt dat de activiteiten van het LIMC niet verricht zijn met de intentie om persoonsgegevens te verwerken. De betrokkenen binnen het LIMC waren, met de kennis die men had van de toepassing van privacyregelgeving, bewust van het bestaan van regelgeving en waren terughoudend bij het verwerken van persoonsgegevens. De maatregelen die bij de uitvoering binnen het LIMC werden getroffen zodat deze niet zouden leiden tot persoonsgegevens in de analyseresultaten geven daar blijk van, zoals waarschuwingsteksten in interne stukken en aanpassingen in zoektermen. Er waren geen duidelijke kaders vanuit Defensie beschikbaar voor de inzet van monitoring van (sociale) media.

Voor de toepassing van de AVG is van belang wie of wat wordt aangemerkt als verwerkingsverantwoordelijke(n), en op wie de regels van de AVG van toepassing zijn. De verwerkingsverantwoordelijke bepaalt het doel en de middelen van de verwerking van persoonsgegevens en heeft daardoor de verantwoordelijkheid voor de rechtmatigheid van de verwerking en moet voldoen aan de verantwoordingsplicht. Voor de verwerkingen die binnen het LIMC zijn uitgevoerd ten behoeve van de rapporten is de minister van Defensie aan te merken als de verwerkingsverantwoordelijke. Voor de verwerkingen die plaats hebben gevonden bij de analyse via de mediamonitoringtool is een conclusie met betrekking tot de verantwoordelijkheid van het LIMC niet goed te trekken. De verantwoordelijkheid bij de inzet van mediamonitoring is onderwerp van een juridische, bestuurlijke en ethische discussie. Er zijn geen duidelijke kaders vanuit de rijksoverheid die nadere invulling geven aan de wenselijkheid en rechtmatigheid van de inzet van een dergelijke tool door een ministerie.

Privacyorganisatie

De privacyorganisatie werd in de technische gesprekken opgesplitst in de AVG-organisatie en het toezicht vanuit de FG-organisatie. De AVG-organisatie kende een beperkte bezetting en het kennisniveau moest volgens het toezichtjaarslag 2020 van de FG vergroot worden. Door de lage bezetting lag de focus van de AVG-organisatie op de bedrijfsvoering en niet op de operationele inzet van de krijgsmacht, zoals het LIMC. Er is geen zicht op het privacyvolwassenheidsniveau binnen het ministerie van Defensie.

Gevraagde en gegeven adviezen vanuit de AVG-organisatie aan het LIMC over de monitoringstool zijn niet vastgelegd. Een gesprek tussen de AVG-organisatie en het LIMC heeft ertoe geleid dat bij het LIMC het onjuiste beeld ontstond dat er bij het gebruik van de mediamonitoringtool door het LIMC geen persoonsgegevens werden verwerkt. Hierdoor zijn signalerende acties niet overwogen en dus ook niet in gang gezet. Er is niet gebleken dat de juridische adviezen – die zijn gegeven bij de aanloop en start van het LIMC over het ontbreken van de (verwerkings)grondslag- zijn uitgewisseld met de AVG-organisatie. Ook zijn de adviezen met betrekking tot het gebruik van de mediamonitoringtool door de AVG-organisatie niet gedeeld in de juridische lijn. Hierdoor beschikten beide afdelingen niet over alle informatie om een goede beoordeling te doen en een onrechtmatige verwerking tijdig te signaleren.

In het toezichtjaarverslag 2021 beschrijft de FG de huidige stand van de privacyorganisatie. De FG geeft aanbevelingen voor de bevordering van naleving van de AVG. De aanbevelingen gaan over het versterken en professionaliseren van de functie van AVG-coördinator, de verbetering van beveiliging en bewustzijn bij uitwisseling met externe partijen en verhoging van de kwaliteit van DPIA's en registraties. Deze aanbevelingen zijn in lijn met de specifieke bevindingen voor de CLAS uit het toezichtjaarverslag.

Aanbevelingen

Naar aanleiding van de bevindingen en conclusies in dit onderzoek worden de volgende aanbevelingen gedaan:

1. *Breng het volwassenheidsniveau van de privacyorganisatie van het ministerie van Defensie in kaart en omhoog.*

Hoe vertrouwelijker de gegevens zijn die een organisatie verwerkt, des te hoger moet het volwassenheidsniveau van de organisatie zijn om er zeker van te zijn dat de privacybescherming op een passende manier is of kan worden ingevuld en gegarandeerd. Met de reeds door de FG in het FG-onderzoek aanbevolen Chief Privacy Officer (CPO) kan vanuit de vaststelling van het huidige privacyvolwassenheidsniveau gewerkt worden naar een niveau dat passend is bij de organisatie van het ministerie van Defensie en bij de ontwikkelingen met betrekking tot IGO binnen de krijgsmacht. Door een privacybeleid op te stellen en te implementeren kan het volwassenheidsniveau gericht worden verhoogd.

2. *Breng uniformiteit in advisering aan en verduidelijk rol advies juridische zaken en privacyorganisatie.*

Uit de gesprekken is gebleken dat het voor de betrokkenen niet altijd duidelijk is bij wie advies gevraagd moet worden. Waar het gaat om mandaat, grondslagen en overeenkomsten is in het geval van LIMC advies gevraagd aan juridisch adviseurs. Waar het gaat om privacyadvies is de route van de privacyorganisatie beperkt bevraagd. Deze adviezen kunnen elkaar inhoudelijk overlappen of inhoudelijk tegenstrijdig zijn. Een nauwere en structurele samenwerking tussen afdelingen Juridische Zaken (JZ) en de privacyorganisatie kan hierbij helpen. Samen kunnen zij signaleren wanneer er mogelijk activiteiten zijn die nadere privacy-juridisch onderzoek vergen. Stem een procedure af om te komen tot eenduidige adviezen. Zorg daarnaast voor escalatiemogelijkheden wanneer juristen en privacy adviseurs het niet met elkaar eens zijn.

3. Leg privacyadviezen schriftelijk vast.

Leg de privacyadviezen schriftelijk vast. Door de adviezen vast te leggen kan er geen onduidelijkheid ontstaan over wat geadviseerd is. Het vastleggen van een advies geeft de mogelijkheid dit met collega's af te stemmen. Ook hebben vastgelegde adviezen een sterkere waarde doordat deze expliciet onderdeel kunnen worden van besluitvorming en gebruikt kunnen worden bij het houden van toezicht door de FG.

4. Publiceer over ervaringen, kansen en benoem de reden waarom iets niet kan.

Maak gebruik van de vragen van collega's vanuit de krijgsmacht om anderen aan te zetten tot het vragen van privacyadvies. Door adviezen intern te publiceren en erover te communiceren wordt duidelijk wat voor soort vragen er leven en met wat voor soort vragen een de organisatie terecht kan bij de privacyorganisatie of de afdelingen Juridische Zaken.

Ook kan hiermee worden ondervangen dat privacyregelgeving wordt ervaren als een belemmering, waar het juist bedoeld is om als een waarborg om verantwoord met gegevens om te gaan. Maak de organisatie duidelijk waarom iets niet kan, mag of wanneer je het niet zou moeten willen. Als er bijvoorbeeld geen (juridische) grondslag is een taak uit te voeren, dan is dat de reden waarom de verwerking van gegevens niet kan – en niet “omdat het niet mag van de AVG”. Door heldere kaders te scheppen voorkom je ook dat de organisatie in de uitvoering onnodig of onwenselijk terughoudend omgaat met persoonsgegevens (in een ‘AVG-kramp’ schiet).

5. Maak het kennisniveau van privacy en juridische adviseurs gereed voor de ontwikkelingen van IGO binnen de krijgsmacht.

De ontwikkelingen met betrekking tot IGO binnen de krijgsmacht brengt nieuwe en complexe privacy en juridische vragen met zich mee. Om gedegen adviezen te kunnen geven in kwalitatieve zin moet men het onderwerp in totaliteit begrijpen: dat betekent dat er een brede kennis moet zijn van wetgeving, techniek en operationele inzet bij de adviseurs. Daarvoor is ook het beschikken over voldoende capaciteit van belang.

6. Stel duidelijke privacy-en juridische kaders op voor IGO binnen de krijgsmacht.

Maak een praktisch toepasbaar kader voor IGO, dat zowel hanteerbaar is voor juristen, privacyadviseurs als de betrokkenen uit de defensieonderdelen. Kies daarin uitgangspunten, waarlangs de defensieonderdelen een gerichte inschatting kunnen maken welke acties getroffen moeten worden. Denk hierbij aan: op het moment voor het uitwerken van een DPIA, het regelmatig bijstellen van eerder ingewonnen advies en handvatten voor het privacy- en security-by-design inrichten van werkprocessen.

7. Verbreed de risicogebaseerde inzet van de AVG- en FG-organisatie zodat hier ook de operationele organisatie van Defensie onder valt.

Richt de risicogebaseerde inzet van de AVG-organisatie ook op de ontwikkelingen rondom IGO. Bij digitalisering en innovaties is sprake van informatieverwerkingen die zich snel ontwikkelen, met een groei aan risico's tot gevolg. Bij risicogebaseerde inzet wordt de inzet gericht op de meest risicogevoelige onderwerpen, zoals *intell*, AI-toepassingen en sensoren. Een goed startpunt is bijvoorbeeld het inzien van de Informatie Verzamel Plannen. Deze risicogerichte benadering sluit aan bij een gerichte inzet van de reeds door de FG aanbevolen CPO.

8. Stel kaders op voor de wenselijkheid en rechtmatigheid van inzet van sociale mediamonitoring binnen de Rijksoverheid

De inzet van (sociale) mediamonitoringtools door overheden is onderdeel van een actueel en groter ethisch en bestuurlijk vraagstuk, dat niet alleen bij het ministerie van Defensie speelt. Het is te beperkt dit vraagstuk alleen te bekijken vanuit het kader van gegevensbescherming, nu het 'recht op privacy' meer omvat dan gegevensbescherming.

Met het gebruiken van (sociale) mediamonitoring door overheden vindt er mogelijk een inbreuk op iemands recht op eerbiediging van privé-, familie- en gezinsleven plaats. Er moet een afweging plaatsvinden of het gebruik rechtmatig, behoorlijk en transparant is en geen onrechtmatige of onevenredige inmenging in de persoonlijke levenssfeer van de betrokkene oplevert.

In de bredere ethische en bestuurlijke discussies over de inzet van (sociale) mediamonitoringtools moet ook aan bod komen in hoeverre (Rijks)overheden de inzet ervan passend vinden vanuit grondrechten, publieke waarden en principes van goed bestuur. Aanbevolen wordt dit vraagstuk op het niveau van de Rijksoverheid integraal aan te pakken en samen tot eenduidige, handzame, praktijkgerichte kaders te komen.

1 Inleiding en aanleiding

1.1 Aanleiding

Half maart 2020 gaf de Commandant van de landstrijdkrachten (C-LAS) de opdracht aan het Operationeel Ondersteuningscommando Land (OOCL) een LIMC op te richten en daarmee beeld op te bouwen zodat CLAS in staat was de bestrijding van de COVID-19 crisis te ondersteunen. Het LIMC kreeg een eigen commandant die functioneerde onder de commandant van het Operationeel Ondersteuningscommando Land (C-OOCL), een onderdeel van de Koninklijke Landmacht. Het LIMC stelde, onder meer op verzoek van binnen de nationale structuur van de pandemiebestrijding coördinerende civiele autoriteiten, rapportages op. Volgens de interne orders moest het LIMC bijdragen aan *situational awareness* (weten wat er gebeurt) en *situational understanding* (begrijpen wat er gebeurt). Dit werd gedaan op basis van door het LIMC geselecteerde en geanalyseerde bronnen door middel van signalering en duiden om zo meerdere overheidsorganisaties handelingsperspectief te geven.

In november 2020 berichtte NRC Handelsblad dat de Nederlandse krijgsmacht sinds het begin van de corona-uitbraak op grote schaal data had verzameld over de Nederlandse samenleving, deze had geanalyseerd en verwerkt in rapporten die vervolgens zijn verspreid.⁶ Uit de NRC-berichtgeving en uit de reacties daarop kwam het beeld naar voren dat bij het LIMC mogelijk sprake was van onregelmatigheden bij het verwerken van persoonsgegevens.

De activiteiten van het LIMC, voor wat het verzamelen en analyseren van informatie betreft, zijn bij besluit van de minister van Defensie op 27 november 2020 stilgezet.

1.1.1 Onderzoek naleving AVG door Functionaris voor de Gegevensbescherming

Naar aanleiding van de mediaberichten over onregelmatigheden bij het verzamelen en analyseren van informatie rond de COVID-19 crisis door het LIMC heeft de Functionaris voor de Gegevensbescherming Avg Defensie (hierna: FG), in rol van onafhankelijke interne toezichthouder, een onderzoek geïnitieerd naar de naleving van de Algemene verordening gegevensbescherming (AVG). Het FG-onderzoek LIMC was gericht op de vraag of de activiteiten die door het LIMC in deze periode zijn uitgevoerd in overeenstemming waren met de (Uitvoeringswet) AVG en Regeling AVG Defensie. In het bijzonder ging het om de vraag of in strijd hiermee persoonsgegevens waren verwerkt. Het onderzoek door de FG is gedaan op basis van toezichtbezoeken op locatie, interviews, documentanalyse en enquêtes.

⁶ NRC, 15 november 2020, "Hoe defensie de eigen bevolking in de gaten houdt". Te raadplegen via: [NRC.nl](https://www.nrc.nl)

Dit onderzoek heeft geresulteerd in het onderzoeksrapport “Onderzoek Naleving Algemene verordening gegevensbescherming Experimenteeromgeving Land Information Manoeuvre Centre (LIMC)” van 31 maart 2021, welke bij Kamerbrief ook aan de Tweede Kamer ter beschikking is gesteld. In het FG-onderzoek LIMC doet de FG zeven conclusies en zes aanbevelingen.

De eindconclusie van de FG in het rapport luidt:

“Het LIMC heeft COVID-19 gerelateerde maatschappelijke ontwikkelingen als “fenomeen” in kaart gebracht om militaire en civiele besluitvorming te voeden met inzicht en handelingsperspectief. Het LIMC had niet de intentie om (grootschalig) persoonsgegevens te verwerken, maar is hierin niet volledig geslaagd. Persoonsgegevens kwamen mee als “bijvangst”. Voor deze verwerking bestond geen wettelijke grondslag en is niet voldaan aan de verantwoordingsplicht waardoor de Avg onvoldoende is nageleefd.”

1.1.2 Debatten Tweede Kamer, motie en besluit onafhankelijk onderzoek

In de Tweede Kamer vonden meerdere debatten plaats over het LIMC. Tweede Kamerlid Belhaj c.s. dient op 26 mei 2021 een motie⁷ in waarin de regering wordt verzocht een onafhankelijk onderzoek in te stellen waarin specifiek wordt onderzocht hoe de besluitvorming rond zowel het oprichten als de uitvoering van de taken van het LIMC is verlopen. De minister van Defensie informeert in februari 2022⁸ de Tweede Kamer over het besluit tot het instellen van een tijdelijke onafhankelijke onderzoekscommissie naar het Land Information Manoeuvre Centre (LIMC). Dit besluit volgt de motie Belhaj c.s. De commissie richt zich op de besluitvorming rond zowel de oprichting als de uitvoering van de taken van het LIMC en de lessen die daar voor de toekomst uit te trekken zijn.

1.2 Onderzoekscommissie LIMC

Bij Instellingsbesluit is op 1 juli 2022⁹ een tijdelijke onafhankelijke onderzoekscommissie LIMC (hierna: Onderzoekscommissie LIMC) ingesteld, deze bestaat uit:

- dhr. mr. Harm Brouwer, voorzitter
- mw. bgen. b.d. Leanne van den Hoek
- mw. mr. drs. Helen Hukshorn
- dhr. Aad Meijboom

Het onderzoek van de commissie richt zich op de besluitvorming over zowel de oprichting als de uitvoering van de taken van het LIMC en de lessen die daar voor de toekomst uit te trekken zijn, mede ten behoeve van de introductie van het Informatie Gestuurd Optreden (IGO) binnen de krijgsmacht.

De Onderzoekscommissie LIMC heeft tot taak:

⁷ Kamerstukken II, 2020/21, 32761, nr. 186. Motie van het Tweede Kamerlid Belhaj c.s. over een onafhankelijk onderzoek naar de besluitvorming rond het LIMC. Te raadplegen via: [tweedekamer.nl](https://wetten.overheid.nl/tweedekamer.nl)

⁸ Kamerstukken II, 2021/22, 32761, nr. 207. Te raadplegen via: rijksoverheid.nl

⁹ Stcrt. 2022, 23947. Instellingsbesluit Commissie van onderzoek Land Information Manoeuvre Centre. Te raadplegen via: wetten.overheid.nl

- te onderzoeken hoe de besluitvorming is verlopen rond zowel de oprichting als de uitvoering van de taken van het LIMC en daarbij de militair-juridische context van het LIMC in relatie tot de kerntaken van de krijgsmacht mee te nemen;
- te onderzoeken welke lessen voor de toekomst naar aanleiding hiervan te trekken zijn, mede in het licht van informatiegestuurd optreden van de krijgsmacht.

Het onderzoek van de onderzoekscommissie LIMC wordt in dit onderzoek aangeduid als: **Onderzoek LIMC.**

De Onderzoekscommissie LIMC heeft voor het Onderzoek LIMC de opdracht gegeven tot twee onafhankelijke deelonderzoeken:

Deelonderzoek 'Gegevensbescherming Land Information Manoeuvre Centre'

Dit deelonderzoek is erop gericht om de Onderzoekscommissie inzicht te geven in de verwerking van persoonsgegevens die heeft plaatsgevonden en de wijze waarop die heeft plaatsgevonden binnen de activiteiten van het LIMC in de periode dat het actief was. Onderhavig rapport is het resultaat van dit deelonderzoek. Dit deelonderzoek is uitgevoerd door experts van adviesbureau Confider: David van Es en mr. Leonie Gerding. Dit onderzoek wordt hierna aangehaald als: 'Deelonderzoek Gegevensbescherming LIMC' of 'dit deelonderzoek.' In hoofdstuk 2 wordt het doel en de aanpak van dit deelonderzoek nader toegelicht.

Deelonderzoek 'Juridische grondslag Land Information Manoeuvre Centre en juridisch kader Informatie Gestuurd Optreden'

Dit deelonderzoek is erop gericht de ontwikkelingen en activiteiten rondom het LIMC te analyseren aan de hand van militair-juridische kaders. Ook is dit onderzoek erop gericht vooruit te kijken om zo verschillende mogelijkheden voor juridische inbedding van IGO door de krijgsmacht in kaart te brengen. Het juridische deelonderzoek is uitgevoerd door mr. dr. Bart van den Bosch.

1.3 Relevante onderzoeken

Naast de bovenstaande onderzoeken zijn er recent twee onderzoeken naar de naleving van de AVG afgerond. In onderstaande paragrafen volgt een korte beschrijving van de onderzoeken.

1.3.1 Onderzoek naleving AVG door Defensie

Naar aanleiding van de bevindingen van het FG-onderzoek LIMC heeft de minister van Defensie een extern onderzoek toegezegd naar de naleving van de AVG door defensieonderdelen. Het onderzoek¹⁰ naar de naleving beschrijft 26 activiteiten van Defensie waarbij mogelijk persoonsgegevens worden verwerkt en in hoeverre de gehanteerde werkwijzen voldoen aan de beginselen van de AVG en de mogelijke knelpunten die hierbij ontstaan.

¹⁰ Kamerstukken II, 2022/23, 36200, nr. 51. Bijlage: Onderzoek AVG ministerie van Defensie. Te raadplegen via rijksoverheid.nl

De onderzochte activiteiten zijn op basis van een door Defensie zelf uitgevoerde *quick scan* uit 2020 geselecteerd.

1.3.2 Onderzoek social media tools

In de Kamerbrief¹¹ van 7 mei 2021 bij het aanbieden van het FG-rapport LIMC neemt de minister van Defensie de aanbeveling tot het versterken van de poortwachtersfunctie bij de inkoop van *social media tools* over. In augustus 2022 is het onderzoek van de Functionaris Gegevensbescherming naar *social media* monitoring bij het ministerie van Defensie gedeeld met de Tweede Kamer.¹² In het onderzoek is gekeken naar de naleving van gegevensbeschermingswetgeving bij gebruik van tools voor monitoring of *scraping* van *social media*.

¹¹ Kamerstukken II, 2021/22, 32761, nr. 182. Te raadplegen via: officielebekendmakingen.nl.

¹² Kamerstukken II, 2022/23, 36200, nr. 51. Bijlage FGrapport Onderzoek naar social media monitoring bij het ministerie van Defensie Te raadplegen via: tweedekamer.nl

2 Deelonderzoek gegevensbescherming LIMC

2.1 Doel van dit onderzoek

In dit deelonderzoek staan de volgende onderzoeksvragen centraal:

1. *Welke verwerking van persoonsgegevens heeft plaatsgevonden binnen het LIMC?*
2. *Hoe heeft de verwerking van persoonsgegevens plaatsgevonden binnen het LIMC ten opzichte van de kaders uit de Algemene verordening gegevensbescherming (AVG)?*

Bij de twee onderzoeksvragen is aandacht voor de volgende AVG gerelateerde onderwerpen die samen met de Onderzoekscommissie LIMC zijn geformuleerd:

- De **werkwijze** waarop de rapportages in het kader van de activiteiten van het LIMC tot stand zijn gekomen, mede in relatie tot conclusies in het FG-onderzoek LIMC¹³ van de Functionaris voor de Gegevensbescherming Avg Defensie
- Het **type** en **de herkomst**, van de persoonsgegevens die door het LIMC zijn verwerkt in het kader van de activiteiten van het LIMC.
- De **wijze** waarop invulling is gegeven aan de **kaders** van de AVG binnen de activiteiten van het LIMC.
- De **wijze** waarop invulling is gegeven aan **de beveiligingsmaatregelen** die passen bij de persoonsgegevens die zijn verwerkt.
- **Overzicht** van de inrichting van de privacyorganisatie rond het LIMC ten tijde van de activiteiten van het LIMC en de huidige inrichting van de privacyorganisatie.

2.2 Afbakening

Dit onafhankelijke deelonderzoek is ondersteunend aan het onderzoek van de Onderzoekscommissie LIMC en heeft in de opdracht een eigen afbakening meegekregen. De experts van Confider kijken vanuit hun vakgebieden technisch en juridisch naar welke verwerkingen hebben plaatsgevonden en hoe deze verwerkingen zijn uitgevoerd.

Het onderzoek richt zich op de aspecten van gegevensbescherming vanuit de kaders van de AVG en de UAVG.

De scope van het onderzoek is beperkt tot de activiteiten van het LIMC vanaf de oprichting op 23 maart 2020 tot het moment van het stopzetten van de activiteiten voor wat betreft het verzamelen en analyseren van informatie¹⁴ op 27 november 2020.

¹³ Zie voetnoot 1: [Onderzoek naleving Algemene verordening gegevensbescherming Experimenteeromgeving Land Information Manoeuvre Centre \(LIMC\), verderop in dit onderzoek nader toegelicht.](#)

¹⁴ Kamerstukken II, 2020/21, 32 761, nr. 175, publiek beschikbaar via open.overheid.nl

Daarnaast is in dit onderzoek de privacyorganisatie zoals die ten tijde van deze activiteiten was ingericht, in kaart gebracht. Vervolgens is deze vergeleken met de privacyorganisatie zoals deze er voor het ministerie van Defensie in september 2022 uitziet.

Dit onderzoek is nadrukkelijk geen audit, forensisch onderzoek of onderzoek naar welke personen mogelijk onjuist, onrechtmatig of anderszins in strijd met wet hebben gehandeld. Het onderzoek bevat geen oordeelsvorming gericht op individuen. Het onderzoek bevat ook geen juridisch oordeel over de militair-juridische aspecten die gerelateerd zijn aan de activiteiten van het LIMC.

Voor dit deelonderzoek is het FG-onderzoek LIMC “Onderzoek Naleving Algemene verordening gegevensbescherming Experimenteeromgeving Land Information Manoeuvre Centre (LIMC)”¹⁵ als vertrekpunt genomen. Op een aantal deelaspecten van dit onderzoek heeft de Onderzoekscommissie LIMC behoefte aan een nadere verdieping, zodat een beeld gevormd kan worden op basis van eigen bevindingen. Het deelonderzoek geeft hier invulling aan.

2.3 Aanpak

Dit onafhankelijke deelonderzoek is uitgevoerd conform het Onderzoeksprotocol commissie LIMC¹⁶ en het Confider Handboek ‘Onafhankelijk deskundig onderzoek’.

Het deelonderzoek is uitgevoerd conform Confider’s Plan van Aanpak, dat is afgestemd met de Onderzoekscommissie LIMC.

Voor dit onderzoek is gekozen voor documentstudie en technische gesprekken met betrokkenen bij de activiteiten van het LIMC en Defensie.

Gedurende het onderzoek heeft er regelmatig afstemming plaatsgevonden met de Onderzoekscommissie LIMC. De onderzoekers van dit deelonderzoek hebben frequent de voorlopige bevindingen gedeeld met de Onderzoekcommissie LIMC voor afstemming met ieders onderzoeksactiviteiten.

2.3.1 Documentstudie

Voor dit onderzoek is een grote hoeveelheid documenten aan de onderzoekers ter beschikking gesteld. De ter beschikking gestelde informatie bestond onder meer uit alle documentatie die aan de FG is verstrekt voor het FG-onderzoek en de ongelakte versies van de stukken uit diverse Wob-verzoeken. Voor dit onderzoek hebben de onderzoekers toegang gekregen tot de ongelakte documentatie om de betrokken personen goed in kaart kunnen brengen en verbanden tussen betrokken personen en de documentatie te kunnen leggen. Waar van toepassing is in dit onderzoeksrapport via de voetnoten verwezen naar de relevante (Wob-)stukken via een hyperlink.

¹⁵ Zie voetnoot 1.

¹⁶ Dit onderzoeksprotocol is een nadere uitwerking van artikel 7, 8 en 12 van de Regeling houdende instelling van de Commissie van onderzoek LIMC (*Stcrt.* 2022, 24 juni 2022, BS2022014726), publiek beschikbaar via wetten.overheid.nl.

Ook hebben de onderzoekers toegang verkregen tot de gezamenlijke bron- en verzendmailboxen die gebruikt zijn voor informatievergaring en verstrekking door het LIMC. Daarnaast hebben betrokkenen bij de activiteiten van het LIMC op verzoek nadere documentatie en informatie verstrekt.

Individuele gesprekken

De Onderzoekscommissie LIMC heeft individuele gesprekken gevoerd met personen betrokken bij de activiteiten van het LIMC. Hier zijn verslagen van opgesteld op basis van een zakelijke weergave, die voor dit deelonderzoek deel uitmaken van de documentstudie.

FG-onderzoeken

Het FG-onderzoek LIMC¹⁷ en de onderliggende stukken zijn het vertrekpunt voor dit onderzoek. De interviewverslagen en andere informatie ontvangen over respondenten waren niet beschikbaar, in overeenstemming met het onderzoeksprotocol van het FG-onderzoek, waarin is opgenomen dat geen informatie over individuele personen gedeeld zou worden met derden.

Daarnaast heeft de FG in augustus 2022 een onderzoek¹⁸ naar *social media* monitoring bij het ministerie van Defensie uitgevoerd, waarvan de uitkomsten relevant zijn voor dit onderzoek. In dit onderzoek kijkt de FG naar de naleving van gegevensbeschermingswetgeving (AVG/Wpg) bij het gebruik van tools voor monitoring of *scraping* van *social media*.

Technische gesprekken

Om nader inzicht te krijgen in hoe de betrokkenen bij het LIMC hun werkzaamheden uitvoerden, hoe processen verliepen, welke systemen werden geraadpleegd en op welke wijze dit plaatsvond, zijn 11 technische gesprekken gevoerd.

Conform het Onderzoeksprotocol LIMC worden de betrokkenen niet bij naam genoemd in dit onderzoeksrapport. Alle technische gesprekken zijn vastgelegd in een verslag op basis van een zakelijke weergave, welke door de onderzoekers en de geïnterviewden zijn bevestigd.

2.4 Leeswijzer

Dit onderzoek is als volgt opgebouwd.

Om de eerste onderzoeksvraag (welke verwerking van persoonsgegevens heeft plaatsgevonden binnen LIMC) te beantwoorden is het noodzakelijk om eerst een goed begrip te hebben van de werkwijze van het LIMC. Hoofdstuk 3 bevat een beschrijving van deze werkwijze.

¹⁷ Zie voetnoot 1.

¹⁸ Zie voetnoot 11.

In hoofdstuk 4 wordt de eerste onderzoeksvraag nader uitgewerkt en wordt een analyse gemaakt van de verwerking van persoonsgegevens die heeft plaatsgevonden binnen het LIMC. Hierbij wordt gekeken naar het type en de herkomst van de persoonsgegevens.

In hoofdstuk 5 wordt de tweede onderzoeksvraag beantwoord (*hoe heeft de verwerking van persoonsgegevens plaatsgevonden binnen het LIMC ten opzichte van de kaders uit de AVG*). Er wordt in dit hoofdstuk ook een analyse gemaakt van de technische en organisatorische maatregelen binnen het LIMC. Tot slot wordt in dit hoofdstuk nader gekeken naar de inrichting van de privacyorganisatie; hoe de privacyorganisatie tijdens het LIMC ingericht was conform het vigerende privacybeleid van het ministerie van Defensie en hoe deze in de LIMC praktijk werkte.

Hoofdstuk 6 bevat de eindconclusies van dit rapport en aanbevelingen.

3 Werkwijze LIMC

3.1 Context

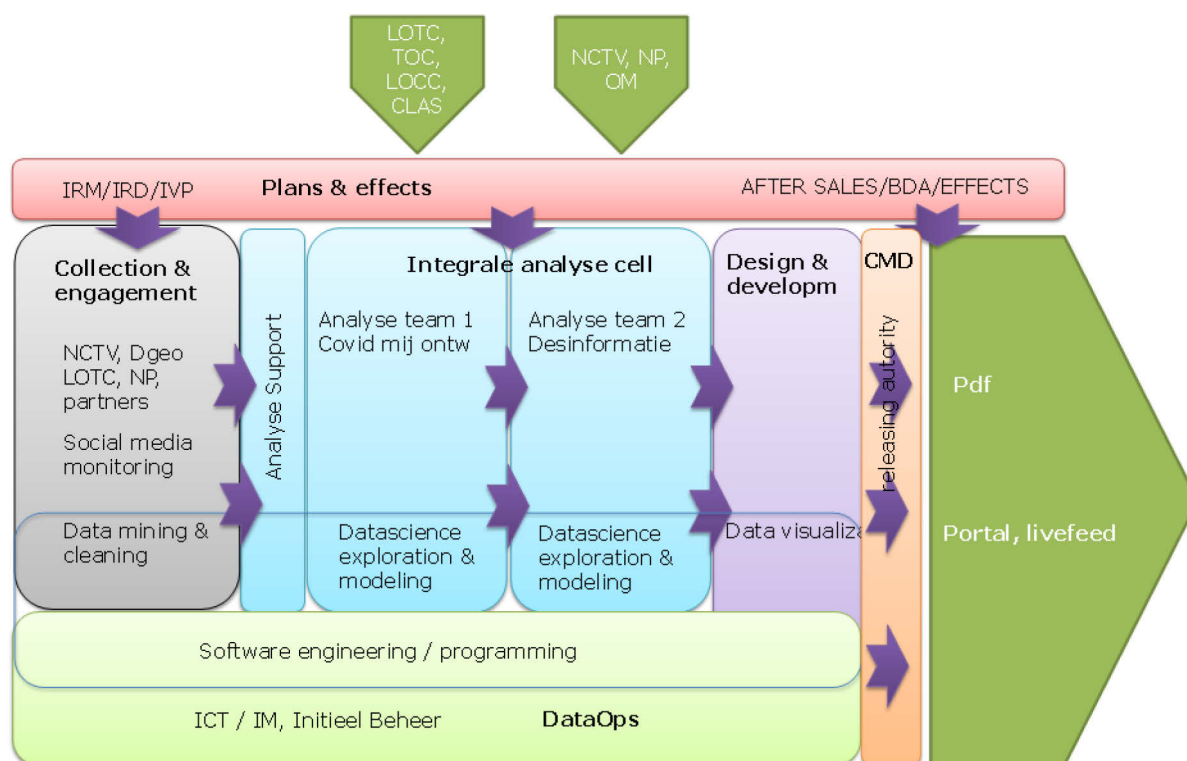
Het FG-onderzoek bevat in hoofdstuk 3 een uitgebreide toelichting op de context waarbinnen de activiteiten van het LIMC van start gingen. De eerste Nederlander wordt op 27 februari 2020 positief getest op de ziekte COVID-19. Het aantal besmettingen neemt daarna snel toe. Op 11 maart 2020 noemt de World Health Organization (WHO) de corona-uitbraak officieel een pandemie. Vanaf 12 maart zijn in heel Nederland maatregelen getroffen die tot doel hebben het coronavirus onder controle te krijgen en de zorg niet te overbelasten. Defensie heeft zich voorbereid om de eigen organisatie tegen de effecten van het virus te beschermen en desgewenst de Nederlandse civiele autoriteiten te ondersteunen in de crisis.

Het LIMC heeft – kort samengevat – informatie vergaard in het kader van de COVID-19 pandemie. Dit deed het LIMC door bronnen te raadplegen, informatie daaruit te verzamelen, deze te analyseren en rapporten op te stellen. Deze rapporten werden verstrekt aan diverse ontvangers binnen en buiten de krijgsmacht. Voor een analyse van de verwerkingen die hebben plaatsgevonden is een goed begrip van de werkwijze van het LIMC noodzakelijk.

3.2 Werkwijze

Uit documentatie en gesprekken blijkt dat het LIMC een werkproces hanteerde voor de verwerking van gegevens met als start de vraagstelling en dat eindigde bij het leveren van de rapportages. Om de handelingen die door het LIMC zijn uitgevoerd te classificeren is een goed begrip van dit proces nodig. Het werkproces volgt de, door het LIMC geformuleerde, informatiebehoefte die er was vanuit de behoeftestelling van Defensie en betrokken civiele partijen.

Het verloop van het werkproces is in figuur 2 grafisch weergegeven.

Figuur 2: Werkproces informatievergaring LIMC

Voor dit onderzoek zijn de werkwijzen binnen de stappen Collection & engagement, Integrale analyse cell, Design & development en CMD (red: commandant) van belang om inzicht te geven op welke wijze informatie werd vergaard, geanalyseerd en verspreid. De stappen zijn in de volgende paragrafen beschreven.

3.2.1 Collection & engagement

Het proces start met het verzamelen en formuleren van onderzoeksvragen. Vervolgens worden de onderzoeksvragen doorgezet naar de relevante analisten cells.

De Collection & engagement (C&E) cell hield zich daarnaast bezig met het ontvangen en distribueren van informatie. Informatie werd klaargezet in een centrale database zodat de analisten de informatie konden verwerken in de analyse.

De C&E cell hield zich ook bezig met de afstemming met stakeholders, onder andere via liasons en het verzamelen van informatie om deze te delen met de analyse cells.

3.2.2 Integrale Analyse cell

Er waren meerdere analyse cells (teams) bezig met de beantwoording van onderzoeksvragen. De analyse cells waren ingedeeld naar twee onderzoeksonderwerpen: COVID-19 en Desinformatie. Binnen de analyse cells werden vragen doorgegeven aan analisten in de teams. In afstemming met de team leads – onder meer over de onderzoeksmethode – gingen de analisten in de analyse cells zelfstandig aan de slag. Voor de analyse werd gebruik gemaakt van afgestemde bronnen, waaronder interne OSINT rapportages, en werden resultaten teruggegeven voor verwerking in de rapporten van het LIMC.

3.2.3 Design & development

De analyse cells gaven vervolgens de informatie weer door aan het design en development team, waar de informatie werd samengevoegd en de rapporten grafisch werden uitgewerkt (design en development).

3.2.4 CMD (Releasing authority)

De rapportages werden vervolgens vrijgegeven voor publicatie door de '*Releasing authority*', een interne rol in het LIMC, en verstuurd (*dissemination*) naar stakeholders. De standaard rapportages werden tot en met mei 2020 vrijwel dagelijks (*daily's*) en vanaf juni wekelijks (*weekly's*) gestuurd per e-mail. Daarnaast werden er een aantal incidentele rapporten voor specifieke onderwerpen opgesteld. Het LIMC hanteerde een verzendlijst voor de distributie.

3.3 Verandering onderwerp analyses

De informatiebehoefte van het LIMC was vastgelegd in het "Informatie Verzamel Plan" (IVP), een Excel-bestand. De hoofdvragen die in het IVP waren geformuleerd, zijn:

- **COVID-19:** "Welke effecten in de NLD-samenleving zijn te onderkennen als gevolg van de COVID-19 crisis?"
- **Desinformatie:** "In hoeverre beïnvloedt des-/misinformatie in relatie tot COVID-19 de Nederlandse samenleving?"

Per hoofdvraag is in het IVP een uitsplitsing gemaakt van de hoofdvragen naar subvragen en benodigde informatie om de vragen te beantwoorden. Uit het ontvangen IVP blijkt dat deze vragen en de benodigde informatie van algemene aard waren en niet gericht op individuen. Het ontvangen IVP bevat geen indicatie van benodigde informatie waarbij gericht persoonsgegevens worden verwerkt.

Bij de aanvang van het LIMC waren de analyses gericht op het verkrijgen van inzicht in de zorgdruk en de verspreiding van COVID-19. Uit de e-mails en de rapportages blijkt, in lijn met de eerder geformuleerde onderzoeksvragen, dat de analyses worden uitgebreid naar het onderwerp des-/misinformatie¹⁹. In mei 2020 worden de mediamonitoringtools genoemd in de interne communicatie van het LIMC. Het eerste LIMC rapport over desinformatie²⁰ verscheen op 16 juni 2020. Daarbij wordt gebruik gemaakt van wat het LIMC heersende narratieven noemt: prominente verhalen die als des-/misinformatie en negatief effect op de samenleving zouden kunnen hebben.

¹⁹ De termen desinformatie en misinformatie worden door het LIMC door elkaar gebruikt. De Rijksoverheid beschrijft het verschil op rijksoverheid.nl: Desinformatie wordt met opzet gemaakt en verspreidt om geld te verdienen of om te schaden. Misinformatie is onjuiste informatie die min of meer per ongeluk wordt verspreidt. In het IVP van het LIMC staat een toelichting waarom óók van misinformatie wordt gesproken: de "intentie van de verspreider is niet altijd duidelijk."

²⁰ *Defensie*: Weekly Update Desinformatie 16 juni 2020. Publiek beschikbaar via open.overheid.nl

De verschuiving van de analyses is terug te zien in zogenoemde 'daily's' en 'weekly's'. In de eerste publicaties worden de zorgdruk, verspreiding en de bredere maatschappelijke effecten van COVID-19 belicht. Rond juni komen daar de rapportages over desinformatie bij.

3.4 Conclusie

Het verzamelen en verdelen van onderzoeksvragen, de analyse van informatie en het samenstellen en verspreiden van rapportages werd uitgevoerd door verschillende teams binnen het LIMC.

Rond juni 2020 worden de analyses door het LIMC verbreed naar mis-/desinformatie. De hoofdvragen, subvragen en benodigde informatie uit het Informatie Verzamel Plan waren van algemene aard en niet gericht op individuen of verwerking van persoonsgegevens.

4 Verwerkingen binnen LIMC

4.1 Introductie onderzoeksvraag

In dit hoofdstuk staat de eerste deelvraag van dit onderzoek centraal:

Welke verwerking van persoonsgegevens heeft plaatsgevonden binnen het LIMC?

Het uitgangspunt voor deze onderzoeksvraag is het proces van informatievergaring en de analyse van deze informatie zoals deze binnen de activiteiten van het LIMC werd uitgevoerd. Eerst is onderzocht of binnen dit proces persoonsgegevens zijn verwerkt. Deze toetsing legt de basis voor de beantwoording van de eerste onderzoeksvraag. Het bevat een feitelijke beschrijving van óf en welke persoonsgegevens er zijn verwerkt door het LIMC en hoe deze persoonsgegevens geclassificeerd kunnen worden vanuit het juridisch kader dat van toepassing is.

4.2 Herkomst, verwerking en type persoonsgegevens

4.2.1 Definities

De AVG hanteert een aantal definities die in dit onderzoek van belang zijn voor de bevindingen en conclusies. Om vanuit een eenduidig beeld de verwerkingen te kunnen beschrijven hebben we de belangrijkste definities uit de AVG met betrekking tot dit onderzoek opgenomen.

- **Verwerking** (artikel 4, lid 2 AVG): *“Een bewerking of een geheel van bewerkingen met betrekking tot persoonsgegevens of een geheel van persoonsgegevens, al dan niet uitgevoerd via geautomatiseerde procedés, zoals het verzamelen, vastleggen, ordenen, structureren, opslaan, bijwerken of wijzigen, opvragen, raadplegen, gebruiken, verstrekken door middel van doorzending, verspreiden of op andere wijze ter beschikking stellen, aligneren of combineren, afschermen, wissen of vernietigen van gegevens;”*
- **Persoonsgegevens** (artikel 4, lid 1 AVG): *“alle informatie over een geïdentificeerde of identificeerbare natuurlijke persoon („de betrokkene”); als identificeerbaar wordt beschouwd een natuurlijke persoon die direct of indirect kan worden geïdentificeerd, met name aan de hand van een identifier zoals een naam, een identificatienummer, locatiegegevens, een online identifier of van een of meer elementen die kenmerkend zijn voor de fysieke, fysiologische, genetische, psychische, economische, culturele of sociale identiteit van die natuurlijke persoon;”*

- (verbod op) **Bijzondere categorieën persoonsgegevens** (art. 9, lid 1 AVG):
“...verwerking van persoonsgegevens waaruit ras of etnische afkomst, politieke opvattingen, religieuze of levensbeschouwelijke overtuigingen, of het lidmaatschap van een vakbond blijken, en verwerking van genetische gegevens, biometrische gegevens met het oog op de unieke identificatie van een persoon, of gegevens over gezondheid, of gegevens met betrekking tot iemands seksueel gedrag of seksuele gerichtheid...”

4.2.2 Statistisch onderzoek: Analyse zorgdruk, verspreiding COVID-19 en maatschappelijk kompas

Vanaf de start van het LIMC zijn er analyses uitgevoerd op de zorgdruk, de verspreiding van COVID-19 en de primaire factoren die invloed hebben op de scenario's van de maatschappelijke ontwikkelingen (maatschappelijk kompas genoemd).

Herkomst

De informatie bestond uit statistische anonieme gegevens van tientallen bronnen die als meetwaarden werden gebruikt voor de modellen en overzichten. De informatie was afkomstig van open en bronnen, zoals informatie van het Centraal Planbureau (CPB), Landelijk Coördinatiecentrum Patiënten Spreiding (LCPS), technische briefings van het Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu (RIVM), en algemene criminaliteitscijfers van de Nationale Politie.

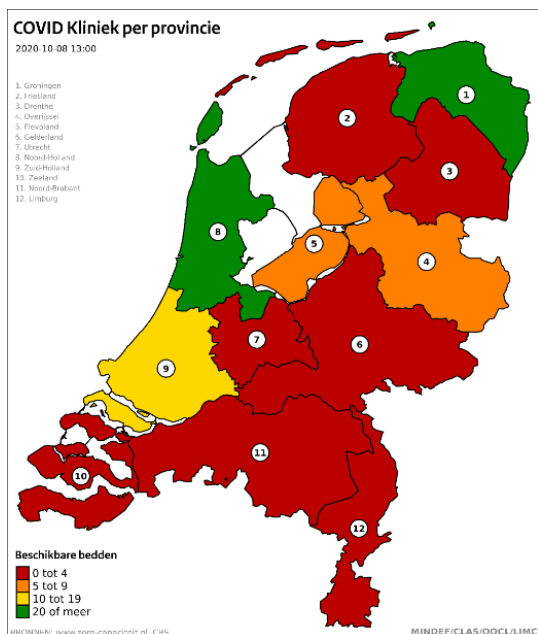
Verwerking

In figuur 3, figuur 4 en figuur 5 zijn voorbeelden opgenomen van de resultaten van de analyses zoals deze zijn opgenomen in de rapportages:

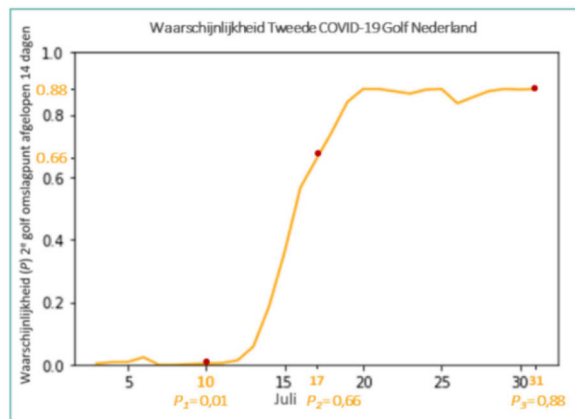
- Figuur 3: Een voorbeeld van een rapportage over COVID-19 zoals opgesteld bij de start van het LIMC is de 'LIMC update'²¹.
- Figuur 4: Een voorspellingsmodel voor de snelheid van de verspreiding van COVID-19 gemaakt door het LIMC werd gebruikt voor het rapport “tweede golf COVID-19 in Nederland”²².
- Figuur 5: De uitwerking van het maatschappelijk kompas, een kwadrant met vier scenario's van de ontwikkeling van COVID-19, was ontwikkeld door het Landelijk Operationeel Coördinatiecentrum (**LOCC**) in samenwerking met het Landelijk Operationeel Team Corona (**LOT-C**). In dit kompas wordt in een kwadrant de belasting van het zorgsysteem afgezet tegen de sociaaleconomische impact.

²¹ Defensie: LIMC update, publiek beschikbaar via open.overheid.nl

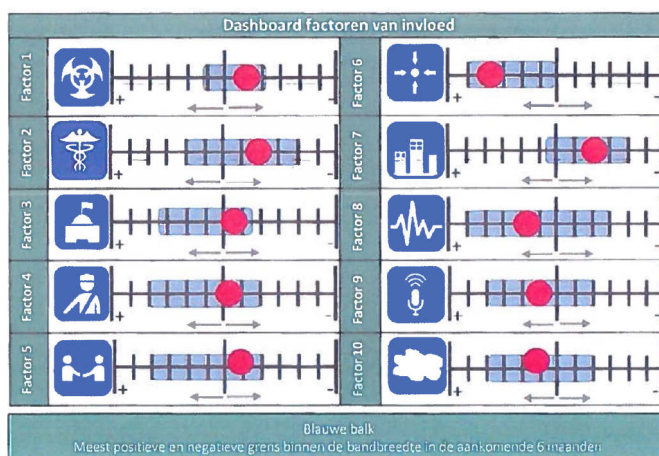
²² Defensie: Spotrep tweede golf COVID-19 in Nederland. Publiek beschikbaar via open.overheid.nl

Figuur 3: Voorbeeld van grafische weergave van beschikbare bedden per provincie, als onderdeel van de zorgdruk analyse

Figuur 4: Voorbeeld van grafische weergave van het model dat LIMC gebruikte voor de voorspelling van een besmettingsstijging.

Figuur 5: Voorbeeld van grafische weergave van dashboard scenario's maatschappelijk kompas

Type (persoons)gegevens

De bronnen die gebruikt zijn voor de analyse van zorgdruk en verspreiding van COVID-19 bestaan uit gegevens uit openbare bronnen zoals rioolwaterdata en bezettingsgraden in ziekenhuizen. De bronnen die hiervoor zijn gebruikt bevatten statistische data en bevatten geen naar personen herleidbare informatie. Voor de analyses van zorgdruk en verspreidingen werden geen persoonsgegevens verwerkt.

Uit het interview met een destijds betrokken analist blijkt dat het ook niet wenselijk was om persoonsgegevens te gebruiken. Sociale media berichten zouden niet bijdragen aan het model omdat er betrouwbare, herhaalbare meetwaarden nodig waren.

4.2.3 Mediamonitoring

Vanaf juni 2020 werd er gebruik gemaakt van online mediamonitoring tools. Deze tools worden door organisaties gebruikt om te volgen hoe een merk of onderwerp in (sociale) media genoemd wordt.

Het LIMC heeft de mediamonitoring ingezet om zicht te hebben op heersende prominente des-/misinformatie verhalen (narratieven) en ontwikkelingen in het nieuws. Binnen het LIMC was één persoon in deeltijd betrokken bij het operationele gebruik van de mediamonitoring tools. Verhoudingsgewijs betrof de mediamonitoring ten opzichte van alle activiteiten van het LIMC een beperkt aandeel. Er was binnen het LIMC één Coosto-licentie, waar één persoon gebruik van heeft gemaakt. Vanwege de inzet van tools gericht op sociale media komt de analyse hiervan uitgebreid aan de orde in dit onderzoeksrapport.

Herkomst

Voor de mediamonitoring is gebruik gemaakt van een marketingtools.

Primair is gebruik gemaakt van Coosto. Deze tool is ingezet voor het genereren van nieuwsmonitoring, sentimentanalyses en woordenwolken.

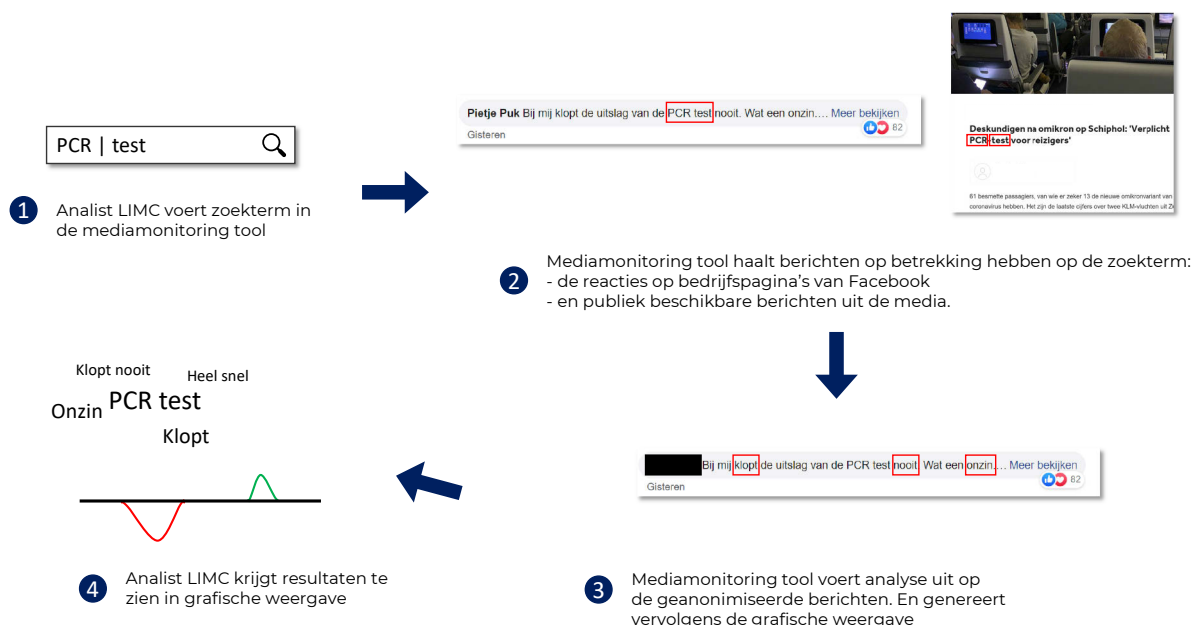
Naast Coosto werd Meltwater ingezet voor het generen van nieuwsmonitoring en inzicht in het delen ("echo) van nieuwsberichten. Uit een interview met een analist blijkt dat Meltwater kort en op een zeer beperkte wijze is ingezet. De rapportages van Meltwater komen ook niet terug in de rapportages van het LIMC. Uit de analyse van beschikbare informatie is niet gebleken dat daarnaast nog andere mediamonitoringtools werden ingezet door het LIMC.

De bovenstaande analyses worden later in deze paragraaf toegelicht.

Verwerking

Voor de mediamonitoring werd gebruik gemaakt van zoektermen. Deze zoektermen zijn te vergelijken met een zoekactie die je invoert in een zoekmachine. De zoektermen bepalen welke analyse er wordt uitgevoerd en wat er getoond wordt (zie figuur 6 voor een versimpelde weergave van de analyse).

De inhoud van het Facebook-bericht en de auteur was niet inzichtelijk voor de LIMC-analist. De analist ontving, zoals in de weergave is te zien, een geabstraheerde analyse waarin de persoonsgegevens van de auteur niet meer zichtbaar waren.

Figuur 6: Versimpelde weergave van de wijze waarop analyse op basis van een zoekterm werkte

In Coosto was het mogelijk om bronnen te selecteren. De bronnen die zijn gebruikt voor de mediamonitoring door het LIMC waren:

- Facebook-berichten op Facebook-bedrijfspagina's die door Coosto in de tool zijn geanonimiseerd;
- Publiek beschikbare nieuwsberichten.

Uit de beschikbare informatie blijkt niet dat er, naast Facebook berichten, andere sociale media zijn gemonitord. Wanneer sociale media voorkomen in rapportages is dit vanwege het opnemen van een verwijzing naar de oorspronkelijke bron bij een nieuwsbericht.

De onderstaande vijf narratieven kwamen als vast onderdeel terug in de rapporten.

Narratief	Strekking
5G	Berichten over het 5G in combinatie met COVID-19. Later meer gericht op de vernielingen van zendmasten.
Bill Gates / NWO	Berichten over theorieën rondom de Gates Foundation en de New World Order in relatie tot COVID-19.
Vaccinatie & overtuiging	Berichten over vaccinatie en in het bijzonder vaccins voor COVID-19.
Maatregelen Corona	Berichten over maatregelen zoals 1,5 meter, mondkapjes en Coronamelder.
Rusland vs. Europa	Berichten over Rusland in relatie tot COVID-19 en het Sputnik vaccin.

Tabel 1: Narratieven die de basis vormden voor de vaste zoektermen voor de mediamonitoring LIMC

Daarnaast werden actuele ontwikkelingen tijdelijk gemonitord. Voorbeelden van zulke ontwikkelingen zijn Prinsjesdag, de bruiloft van een minister, de COVID-19 persconferenties, illegale feesten, PCR-testen en agressie in relatie tot de COVID-19 maatregelen.

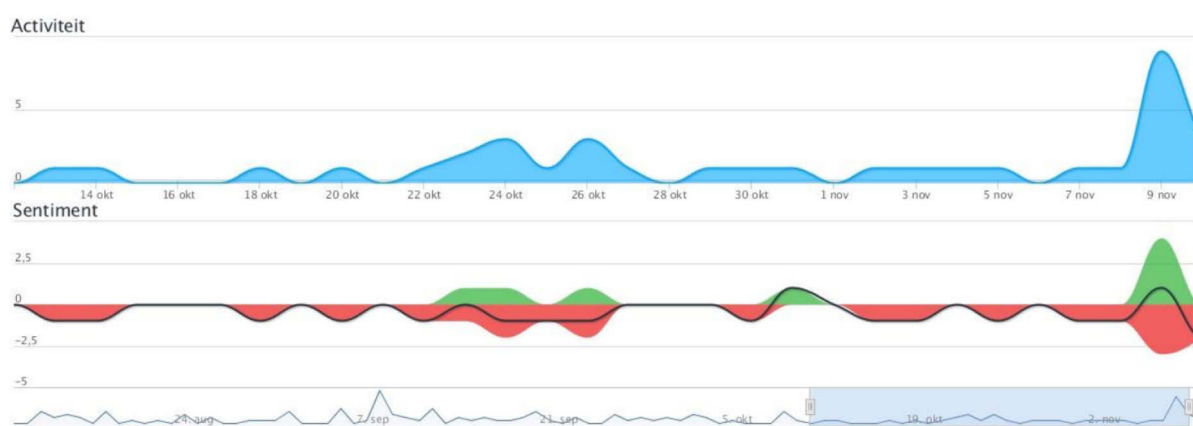
Met het invoeren van zoektermen verkreeg de analist de resultaten uit de mediamonitoring tool. Die analyse werd uitgevoerd door de mediamonitoringtool. Periodiek werden de resultaten intern gedeeld in een Media & Webcare (M&W) rapportage en een actueel dashboard voor intern gebruik. Hierin stonden de resultaten van de mediamonitoring, grafische weergaves, gebruikte zoektermen, een algemene duiding en toelichting op de werkwijze. De resultaten uit de M&W werden in de rapporten verwerkt die intern en buiten Defensie gedeeld werden. De verschillende rapportages uit de mediamonitoring tools, zoals die door de analist werden gedeeld binnen het LIMC, zijn hierna uitgewerkt.

Analyse nieuwsberichten

Aan de hand van zoektermen werden relevante nieuwsberichten getoond. Dit is te vergelijken met de zoekfunctionaliteit van de algemene zoekmachines op Internet, zoals Google of Bing. Tevens werden nieuwsberichten handmatig doorgenomen en waar relevant opgenomen in rapportages.

Activiteit en sentiment

Met de sentimentanalyse wordt een waarde toegekend aan de reacties op nieuwsberichten in Facebookberichten (positief, negatief, neutraal). In figuur 7 is een voorbeeld te zien van een activiteit- en sentimentsanalyse op een zoekwoord, in de loop van de weergegeven tijd. Met 'activiteit' wordt het totale aantal berichten geteld over een betreffende zoekterm. Met 'sentiment' wordt weergegeven in hoeverre uit de analyse volgt dat het sentiment positief of negatief is

Figuur 7: Voorbeeld van het grafische overzicht van activiteit en sentiment op een zoekvraag.

De mediamonitoring tool gaf ook de mogelijkheid activiteit en sentiment per nieuwsmedium weer te geven. Deze weergave is gebruik als onderdeel van de analyse op het medialandschap. In het overzicht, (zie figuur 8 voor een voorbeeld), is per bron het sentiment (positief, negatief, neutraal) aangegeven voor de berichten die betrekking hebben op de zoektermen, inclusief de telling van het aantal berichten. In figuur 8 is een voorbeeld van deze analyse te zien.

Figuur 8: Voorbeeld van een grafische weergave van sentiment per nieuwsmedium.

Woordenwolk

Een woordenwolk (zie: figuur 9 voor een voorbeeld) laat zien welke woorden het meest voorkomen in de gevonden berichten als resultaat van de zoekterm. De grootte van het woord geeft aan hoe vaak het voorkomt.

Figuur 9: Voorbeeld van een woordenwolk op basis van een zoekvraag. Namen van individuen uit de oorspronkelijke woordenwolk zijn afgeschermd voor opname in dit rapport

“Echo” mediaberichten

Met de “echo” wordt bedoeld hoe vaak een nieuwsbericht wordt gedeeld op sociale media. De rapportage geeft weer hoe vaak een nieuwsbericht wordt gedeeld op diverse media. Deze analyse is niet gericht op de inhoud van de Facebook-berichten zelf of wie het deelt, maar op het nieuwsbericht en het aantal keer dat het nieuwsbericht gedeeld is. Dit is vergelijkbaar met de teller onderin een bericht op bijvoorbeeld Facebook of Twitter. De gedeelde nieuwsberichten zelf waren via een link in te zien voor het LIMC.

Top posters

Het overzicht met top posters is een ranglijst van niet-persoonlijke Facebook-bedrijfspagina's met het aantal gepubliceerde berichten die betrekking hebben op de door LIMC gekozen zoektermen.

Medialandschap

In de analyses van het medialandschap²³ zijn er analyses uitgevoerd op diverse mediakanalen. De media waren door het LIMC ingedeeld in de categorieën traditionele, niet-traditionele en alternatieve media. Daarnaast werd het bereik van de mediakanalen geanalyseerd door te kijken naar, op geaggregeerd niveau, het aantal volgers/bezoekers van de nieuwsmedia.

Type (persoons)gegevens

Voor dit onderzoek is geen nader onderzoek gedaan naar de exacte werking van Coosto en Meltwater destijds. Er is geen informatie veiliggesteld voor digitaal forensisch onderzoek naar het gebruik van de tools. Er zijn geen bestanden beschikbaar die zicht geven op de verwerkingen die binnen de omgevingen van Coosto en Meltwater hebben plaatsgevonden op basis van de door het LIMC ingevoerde zoektermen. Een representatieve reconstructie van de werking is daardoor niet mogelijk.

Voor dit onderzoek is wel gekeken naar de privacystatement van Coosto zoals deze in 2019 is gepubliceerd en in 2020 van kracht was.²⁴ De privacystatement bevat een beschrijving van de werking van de door het LIMC voornamelijk ingezette mediamonitoringstool Coosto. In het privacystatement beschrijft Coosto het volgende over de diverse bronnen die gebruikt kunnen worden in de tool:

“Coosto collects data from various information sources, such as social media, news sites, blogs and fora.”

En beschrijft dat het hier gaat om publieke informatie:

“It always regards public information, that is, data which has been shared online actively and which can be found with a standard internet search engine, or by visiting the relevant websites.”

In het statement worden voorbeelden gegevens van persoonsgegevens die verwerkt kunnen worden:

(profile) names, (profile) pictures, public account information, location information (in case these are shared) and possibly other personal data included in messages.”.

Coosto geeft ook voorbeelden van bijzondere persoonsgegevens die verwerkt kunnen worden door middel van het gebruik van hun systemen:

“More privacy-sensitive personal data, such as information about someone’s health or political convictions, is called sensitive personal data.”

Van deze bijzondere persoonsgegevens wordt in de privacystatement aangegeven dat deze gegevens proactief online zijn gedeeld:

²³ Defensie: Bijlage 5 Medialandschap in Nederland, pagina 25, Weekly update desinformatie 07 juli 2020. Publiek beschikbaar via open.overheid.nl

²⁴ Privacystatement Coosto, publiek beschikbaar via archive.org

"Since Coosto only uses public sources, this type of information is only collected in the event someone has shared this online proactively."

Verder wordt in dit privacystatement beschreven dat er de mogelijkheid is om gericht naar berichten te zoeken. Uit de gesprekken en ter beschikking gestelde informatie blijkt dat LIMC bewust geen gebruik heeft gemaakt van deze optie.

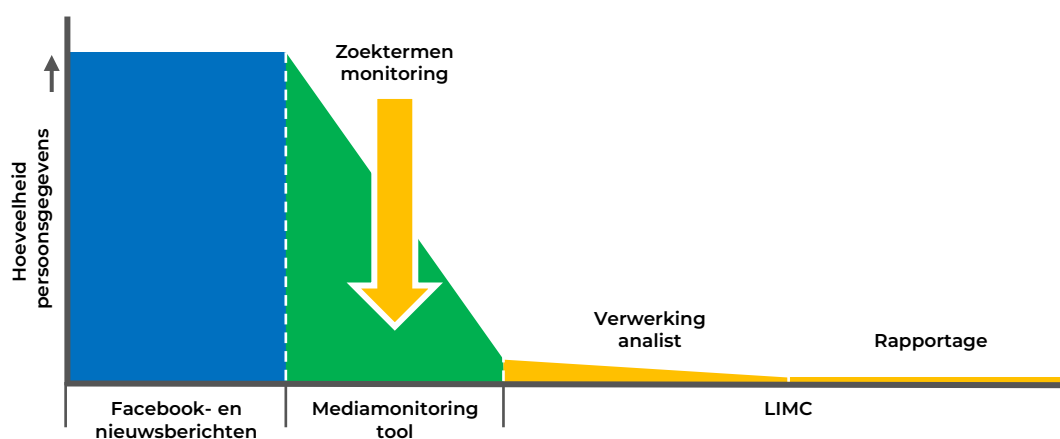
In het onderzoek social monitoring gaat de FG in op de definitie van publiek toegankelijke (openbare bronnen) en het proactief delen van informatie:

"Het is een onjuiste aanname dat informatie uit publiek toegankelijk (openbare) bronnen vanwege dat openbare karakter zonder beperking mag worden gebruikt."

en

"Gegevens die op social media sites worden gezet door burgers, worden gepubliceerd met een bepaald doel en mogen niet zondermeer voor een ander doel worden gebruikt. Persoonsgegevens die openbaar beschikbaar (publiek toegankelijke bronnen) zijn kunnen niet voor nieuwe/andere doeleinden worden verwerkt zonder een geldige wettelijke grondslag."

De persoonsgegevens die zijn verwerkt verschillen sterk per fase van de mediamonitoring. In figuur 10 staat een versimpelde weergave van de hoeveelheid persoonsgegevens voor de verwerking van de mediaberichten. In blauw de data in Facebook, in groen de handelingen in de omgeving van Coosto, en in geel de handelingen in de omgeving van het LIMC.

Figuur 10: Versimpelde weergave van hoeveelheid persoonsgegevens per fase van mediamonitoring.

Een beschrijving per fase:

Facebook- en mediaberichten

Facebook bevat, als sociaal medium, een omvangrijke verzameling aan persoonsgegevens. Ook mediaberichten bevatten persoonsgegevens, veelal namen en opvattingen.

Het LIMC heeft een anoniem Facebook account geregistreerd. Dit was een vereiste om met de mediamonitoring tool berichten op te kunnen halen. Er is uit de beschikbare informatie en gesprekken niet gebleken dat het LIMC gebruik heeft gemaakt van online schuilnamen, zogenaamde avatars, om informatie op te halen of personen te benaderen.

Mediamonitoring tool

Na ontvangst van de onderzoeksvragen door de analisten cell werd een zoekplan voor de mediamonitoring uitgewerkt met zoektermen. De zoektermen werden vervolgens ingevoerd in de mediamonitoring tool.

Rondom actuele ontwikkelingen zijn beperkt namen van personen als zoekterm gebruikt in relatie tot de nieuwsontwikkeling. Het ging hier om namen van leden uit de regering (specifiek ging het om de namen van de koning, minister-president, de minister van Volksgezondheid, Welzijn en Sport en de oprichter van de Gates Foundation).

Uit meerdere gesprekken is gebleken dat door analisten gezamenlijk is gekeken naar het opstellen van zoektermen voor het gebruik van de mediamonitoringtool, ook om te voorkomen dat hier persoonsgegevens in naar voren zouden komen. In de aanloop naar het opstellen van deze zoektermen werd bijvoorbeeld gekeken naar de mogelijkheid om beweegredenen voor niet-vaccineren en geloof uit te zoeken. In de gezamenlijke afweging tussen analisten is besloten deze zoekterm niet in te zetten. Ook uit het interview met de betrokken analist en uit de verspreide rapportages van het LIMC blijkt dat deze specifieke zoekvragen niet gebruikt zijn in de mediamonitoring tool.

In één geval is er door het analyseteam aantoonbaar een onderzoeksvraag teruggegeven aan de vragensteller omdat de analyse had kunnen leiden tot persoonsgegevens als resultaat.

Door het gebruik van algemene zoektermen en het anonimiseren van de berichten door de tool werd de hoeveelheid persoonsgegevens die beschikbaar was voor het LIMC drastisch verminderd. Wat overbleef waren de eigen namen die voorkomen, bijvoorbeeld de naam van de minister-president in een woordwolk als resultaat van een zoekterm 'persconferentie'.

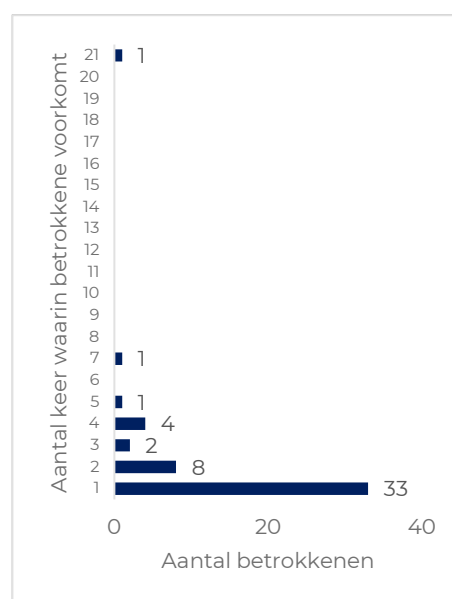
Het is niet mogelijk exact te achterhalen hoeveel berichten met de mediamonitoring tools zijn geanalyseerd binnen de omgeving van Coosto. Wel kwam uit de gesprekken naar voren dat, voor de kwaliteit van de analyses, een groot aantal berichten nodig was. Een zoekterm met weinig resultaat gaf onvoldoende informatie over het sentiment. Om een beeld te krijgen van het aantal berichten wat geanalyseerd werd met de mediamonitoring tool, is gekeken naar de telling van berichten van een uitgevoerde analyse op "persconferentie". Deze analyse omvatte ~138.000 berichten over de tijdsperiode van een jaar terug vanaf september 2020.

Verwerking analist LIMC

Het LIMC ontving de geabstraheerde resultaten in de vorm van (links naar) nieuwsberichten en woordwolken. Alleen de resultaten werden aan het LIMC getoond en niet de Facebookberichten zelf. De analist heeft in een aantal gevallen de namen die voorkwamen in de resultaten weggehaald.

Rapportage LIMC

De rapportage van het LIMC bevatte uiteindelijk een kleine hoeveelheid persoonsgegevens. De FG heeft in het onderzoek naar het LIMC het aantal personen geteld waarvan persoonsgegevens (namen of functies) terugkwamen in de teksten en bronvermeldingen van de rapportages. Het ging om in totaal 80 rapporten met 104 keer een verwijzing naar een persoon. Van de 104 verwijzingen ging het in totaal om vijftig personen die gemiddeld twee keer voorkwamen. De exacte verdeling staat in figuur 11. De persoon die 21 keer voorkwam in rapporten was onderdeel van de titel van het 'Bill Gates narratief'. De personen kwamen naar voren als resultaat van een zoekactie naar een actuele ontwikkeling. Er is op geen enkele wijze gebleken dat er specifiek naar individuen werd gezocht of dat er profielen werden bijgehouden van personen. De wijze waarop de vijftig personen voorkwamen, was met name het noemen van deze persoonsnamen in hyperlinks van verwijzingen naar bronnen. Een voorbeeld hiervan is de naam van een politicus in de titel van een nieuwsbericht en daarmee ook onderdeel van de URL omdat daarin de naam van de titel staat. Het opnemen van hyperlinks naar de directe bron is een standaardwerkwijze bij informatievergaring.

Figuur 11: Telling hoe vaak een betrokkene voorkomt in een rapport van het LIMC

4.2.4 Verdiepingsanalyses

Het LIMC heeft aanvullend op de eerder genoemde analyses diverse verdiepingsanalyses uitgevoerd, ook wel 'specials' genoemd.

Herkomst

Voor deze rapportages zijn open en niet-publiek toegankelijke bronnen geraadpleegd. Zo werd er gebruik gemaakt van open bronnen, zoals statistische gegevens, mediamonitoring. Ook ontving het LIMC rapporten van derde partijen uit de overheid zoals de Nationale Politie, de Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding en Veiligheid (NCTV), ministerie van VWS, Europese Unie (EU), Instituut Fysieke Veiligheid (IFV) en LCPS. De rapporten betroffen veelal algemene, soms niet-publiek toegankelijke bronnen, zoals gerubriceerde rapporten van de KMar of de Corona Crime Change Monitor (CCCM) van de Nationale Politie.

Verwerking

De verdieplingsanalyses kwamen tot stand door een combinatie van de eerder beschreven analyses via een mediamonitoringstool en handmatige analyses. De handmatige analyses omhelsde onder meer: het doornemen van nieuwsberichten, specifieke zoekacties met de mediamonitoringtools op dezelfde werkwijze als beschreven in de vorige paragraaf en het analyseren van rapporten van derde partijen uit de overheid. Daarnaast wordt er in een rapport ook een praatprogramma's op televisie als bron aangehaald. Uit de beschikbare informatie blijkt niet dat er specifiek naar personen is gezocht met de handmatige zoekacties of individuen werden gemonitord.

Type persoonsgegevens

De hierboven genoemde rapporten ontvangen van derde partijen waren niet gericht op individuen, maar de rapporten bevatten wel namen van personen doordat ze werden aangehaald in artikelen of omdat ze voorkwamen in gepubliceerde open nieuwsberichten.

In een aantal gevallen werden belangenbehartigers/groeperingen genoemd, bijvoorbeeld bij de rapportage over de demonstratie in Den Haag. Naast de namen van onderzoekers bij verwijzingen naar het betreffende onderzoek zijn geen persoonsgegevens van niet-publieke personen in de rapportage aangetroffen.

4.3 Verspreiding rapporten

Het LIMC hanteerde verschillende type rapporten voor verschillende doeleinden. De inhoud, indeling en opmaak van de rapporten veranderende in de tijd, maar grofweg is steeds eenzelfde opbouw van de inhoud gebruikt.

4.3.1 Rapporten door het LIMC

Een samenvatting van de verschillende type rapporten met een beschrijving:

- Dagelijkse rapportage (daily's) met daarin aandacht voor de:
 - Zorgcapaciteit
 - Continuïteit van vitale processen
 - Zorg voor kwetsbare doelgroepen
 - Financieel-economische stabiliteit
 - Zorg Caribisch gebied
 - Sociaal-maatschappelijke onrust / desinformatie
- Wekelijkse rapportages op de twee onderwerpen COVID-19 en Desinformatie. Deze rapportages werden ook wel *weekly's* of Common Information Picture genoemd. De *weekly's* bevatten:
 - Scenario's en actuele ontwikkelingen.
 - Significante gebeurtenissen uit het nieuws, en de ontwikkeling van besmettingen en COVID-19 maatregelen.

- Vooruitblik met een overzicht van verwachte gebeurtenissen met mogelijke impact
- Handelingsperspectief Defensie: inschatting op welke wijze Defensie gevraagd gaat worden voor ondersteuning.
- Voor tijdskritische rapportages met extra verdieping werden zogenaamde *SpotRep's* uitgegeven. De producten van de verdieplingsanalyses gingen over:
 - Demonstratie Den Haag 21 juni 2020²⁵
 - Vitale processen²⁶
 - Oversterfte en geregistreerde COVID-19 sterfgevallen²⁷
 - Besmettingsgolf onder arbeidsmigranten²⁸
 - Factoren van invloed op potentieel maatschappelijk ontwrichtend handelen ten tijde van COVID-19²⁹
 - Indicatoren voor LOT-C scenario's³⁰

4.3.2 Verspreiding rapporten

Het grootste gedeelte van de ontvangers van LIMC-rapporten was werkzaam bij Defensie (individuele en functionele Defensie mailboxen), blijkt uit de distributielijsten en de beantwoording van Kamervragen over het LIMC³¹ door de minister van Defensie. Naast Defensie waren de meeste ontvangers werkzaam bij het ministerie van Justitie en Veiligheid. Voor de overige organisaties geldt dat er per organisatie minder dan zes ontvangers waren, in de meeste gevallen was er sprake van één ontvanger. De rapporten bevatten persoonsgegevens. Door de verspreiding naar de ontvangers werden persoonsgegevens gedeeld door het LIMC en ontvangen door andere overheidsorganisaties.

De organisaties op de verzendlijst waren:

- Het ministerie van Defensie
- het ministerie van Justitie en Veiligheid (**JenV**)
 - de NCTV
 - het Landelijk Operationeel Team Corona (LOT-C)
 - het Landelijk Operationeel Coördinatiecentrum (LOCC).
- de Nationale Politie
- het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (**BZK**)
- het ministerie van Economische Zaken en Klimaat (**EZK**)
- het ministerie van Buitenlandse Zaken (**BZ**)
- het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid (**SZW**)
- het Landelijk Coördinatiecentrum Patiënt Spreiding (LCPS)

²⁵ Defensie: SpotRep Demonstratie Den Haag 21 juni 2020, publiek beschikbaar via open.overheid.nl.

²⁶ Defensie: Vitale processen, publiek beschikbaar via open.overheid.nl

²⁷ Defensie: Informatierapport 001: De Stille Zorgdoden, publiek beschikbaar via open.overheid.nl

²⁸ Defensie: Informatierapport 002, publiek beschikbaar via open.overheid.nl

²⁹ Defensie: Informatierapport 003 Quick Scan van factoren van invloed op potentieel maatschappelijk ontwrichtend handelen ten tijde van COVID-19, publiek beschikbaar via open.overheid.nl

³⁰ Defensie: Indicatoren LOCC scenario's, publiek beschikbaar via open.overheid.nl

³¹ *Aanhangsel Handelingen II*, 2020/21, 2021D16730. Antwoord op vragen over LIMC, JISTARC en andere inlichtingenwerkzaamheden door de krijgsmacht, te raadplegen via open.overheid.nl

- het Instituut Fysieke Veiligheid (IFV), tegenwoordig het Nederlands Instituut Publieke Veiligheid (NIPV)
- de Nederlandse Organisatie voor toegepast-natuurwetenschappelijk onderzoek (TNO)
- de Brandweer
- de Veiligheids- en Gezondheidsregio Gelderland-Midden (VGGM).

Er is niet onderzocht of de rapporten verder werden doorgestuurd door de initiële ontvangers van de rapporten.

Eind augustus 2020 is besloten om de verzendingen van de rapporten naar partijen buiten Defensie stop te zetten en werden e-mailadressen verwijderd van de distributielijst.

De rapporten kregen daarna de markering “Intern gebruik Defensie”. Op 27 november 2020 zijn alle activiteiten van het LIMC voor het verzamelen en analyseren van informatie stilgezet.

4.4 Samenvatting analyses LIMC

Tabel 2 bevat de samenvatting van de constatering in de voorgaande paragrafen en geeft daarmee een overzicht van de analyses die door het LIMC zijn uitgevoerd. Analyses die weinig voorkwamen én waarvoor geen persoonsgegevens zijn gebruikt, zijn niet opgenomen in het overzicht.

Per analyse is aangegeven welke type bronnen zijn gebruikt en het product waarin de vergaarde informatie resulteerde. In de laatste kolom is weergegeven welke persoonsgegevens in de rapporten terugkwamen.

	Analyses	Bronnen	Product	Persoonsgegevens in product
Statistisch onderzoek	Zorgdruk	Statistische/anonieme gegevens (Wetenschappelijke) publicaties	Rapporten met grafische weergaves	Nee
	Verspreiding COVID-19		Model voor r-waarde en grafische weergave	Nee
	Maatschappelijk kompas		Maatschappelijk kompas	Nee
Mediamonitoring	Nieuwsberichten	Geanonimiseerde Berichten op Facebook-groepspagina's en publieke nieuwberichten.	Analyses van nieuwsberichten	Beperkt tot de namen ³² die voorkomen in berichten zelf.
	Activiteit en sentiment		Grafische weergave	Nee
	Woordenwolk		Grafische weergave woordenwolk	Beperkt tot namen en functies ³² van personen die veelvuldig terugkomen in de

³² Het gaat hier om persoonsgegevens in vorm van eigennamen en/of functies van leden van de regering, politici, bestuurders, onderzoekers als bronvermelding, publieke figuren en personen die betrokken waren bij het publieke debat.

		berichten die volgen uit de zoekactie.	
“Echo” mediaberichten		Telling hoe vaak nieuwsberichten werden gedeeld.	Beperkt tot de namen ³² die voorkomen in berichten zelf.
Top posters	Publieke nieuwsberichten en namen van media.	Telling van aantal mediaberichten per medium.	Nee
Verdiepingsanalyses	Rapportages van derde partijen, (Wetenschappelijke) publicaties, mediamonitoring, nieuwsberichten en open bronnen.	Informatierapport met algemene analyses	Beperkt tot de namen en soms de uitspraken die voorkomen in berichten zelf.

Tabel 2: Classificatie verwerkte persoonsgegevens in producten LIMC

4.5 Omvang en impact van de verwerkingen

In paragraaf 4.5 zijn de verwerkingshandelingen en de typen persoonsgegevens binnen de activiteiten van het LIMC beschreven. Op basis van deze constatering wordt in deze paragraaf dieper in gegaan op de analyse van de omvang en de impact van deze verwerkingen.

4.5.1 Analyse omvang van de verwerkingen

De inzet van een mediamonitoringtool heeft de potentie om grootschalig gegevens te verwerken. De grootschaligheid wordt onder meer bepaald door het aantal zoekacties, de gehanteerde zoektermen en de looptijd van de zoekacties.

In het FG-rapport wordt het woord bijvangst gebruikt als het gaat om de verwerking van persoonsgegevens door het LIMC. Het woord ‘bijvangst’ komt niet voor in de AVG en in het FG-onderzoek LIMC wordt hier geen nadere invulling aan gegeven. Van Dale gebruikt de definitie “*iets wat je vindt of ontdekt terwijl je eigenlijk op zoek was naar iets anders*”³³. Binnen die definitie onderschrijft dit deelonderzoek de bevindingen van de FG. De informatievergaring van het LIMC was niet gericht op persoonsgericht onderzoek of de vergaring van persoonsgegevens *an sich*.

Op basis van beschikbaar gestelde informatie en gesprekken wordt ook in dit onderzoek geconcludeerd dat er bij het LIMC geen intentie was om, zeker niet grootschalig, persoonsgegevens te verwerken. Medewerkers van het LIMC hadden niet het besef dat bij de manier van uitvoering van mediamonitoring, de inzet van tool en de wijze van rapporteren persoonsgegevens werden verwerkt.

Er is geen informatie veiliggesteld voor digitaal forensisch onderzoek naar het gebruik van de mediamonitoringtools. Daardoor is een exacte analyse van de grootschaligheid niet uitvoerbaar.

³³ Van Dale Online (2022): ‘bijvangst’, te raadplegen via [vandale.nl](https://www.vandale.nl).

Wel zijn aanknopingspunten aan te wijzen in hoeverre de inzet van de mediamonitoringtool van invloed is op de grootschaligheid van de verwerking van persoonsgegevens.

De AVG bevat geen eigen definitie van grootschalige gegevensverwerking. Om een oordeel te kunnen geven over de omvang en mate van intensiviteit van de verwerking van persoonsgegevens binnen de activiteiten van het LIMC wordt aansluiting gezocht bij de uitleg die daaraan binnen de context van de AVG wordt gegeven, onder meer in de richtsnoeren van de European Data Protection Board.³⁴ Aanknopingspunten die door de EDPB worden aangehaald in verschillende richtsnoeren voor de bepaling van grootschaligheid van de verwerking van persoonsgegevens zijn uitgewerkt in Tabel 3.

Tabel 3: analyse mate van grootschaligheid van de inzet mediamonitoringtool LIMC

Element mate grootschaligheid	Analyse
Het aantal betrokkenen – in specifieke cijfers of als percentage van de betreffende bevolking;	Het aantal betrokkenen dat gescand is in de mediamonitoring is niet exact vast te stellen en volgt alleen uit de drempelwaarden die bepaalden, wanneer sprake was van voldoende informatie voor een waardevolle sentimentsanalyse. Dit verschilt per zoekopdracht. Specifieke aantallen of percentages van de betreffende betrokken bevolking is niet te geven. Wel kan betoogd worden dat het niet om de gehele Nederlandse bevolking ging, maar een beperkt aantal Facebook-gebruikers. Niet iedereen in Nederland is actief op Facebook en binnen die groep actieve gebruikers reageert niet iedereen op bedrijfspagina's.
De hoeveelheid gegevens en/of de hoeveelheid verschillende gegevens die wordt verwerkt;	De hoeveelheid persoonsgegevens die zijn verwerkt binnen de omgeving van de mediamonitoringtool kan niet worden vastgesteld, mede doordat de oorspronkelijke zoekacties en de resultaten die daaruit volgden destijds niet zijn veiliggesteld en daardoor niet beschikbaar zijn voor digitaal forensisch onderzoek.
De duur of permanentie van de gegevensverwerking;	De gegevensverwerking heeft wekelijks plaatsgevonden op basis van input van vastgestelde zoekwoorden, vanaf de inzet van de tool in juni 2020 tot het stilzetten van LIMC eind november 2020.
De geografische reikwijdte van de verwerking.	Het betrof Facebook-berichten en Nederlandstalige nieuwsberichten. In theorie kunnen deze ook door mensen buiten Nederlands grondgebied gedeeld zijn.

Het bevragen van een mediamonitoringtool, waarbij reacties op nieuwsberichten door Facebookprofielen worden verzameld, kan in potentie een grootschalige verwerking opleveren. Wanneer er meer activiteit is geweest rondom nieuwsberichten, of het aantal nieuwsberichten groter is, wordt het aantal persoonsgegevens dat de tool verzamelt groter. De mate van grootschaligheid neemt dan toe.

Gesteld kan worden dat het onderwerp COVID-19 veelvuldig in het nieuws was. De enige onderbouwing voor omvang die in dit onderzoek naar boven is gekomen, is te vinden in de tellingen van een eenmalige zoekterm. Het gaat hier om een zoekactie over de COVID-19 persconferenties, die destijds leidde tot de analyse in de mediamonitoringtool van ~138.000 berichten.

³⁴ Het EDPB is een onafhankelijk Europees orgaan dat o.a. richtsnoeren uitvaardigt en bindende besluiten neemt om daarmee bij te dragen aan de consequente toepassing van regels voor gegevensbescherming in de gehele Europese Unie. Relevante richtsnoeren zijn: EDPB – WP29 -243 rev.01 (*Richtlijnen voor de functionarissen voor de gegevensbescherming*) en WP29-248 (*Richtsnoeren voor gegevensbeschermingseffectbeoordelingen en bepaling of een verwerking "waarschijnlijk een hoog risico inhoudt" in de zin van Verordening 2016/679*).

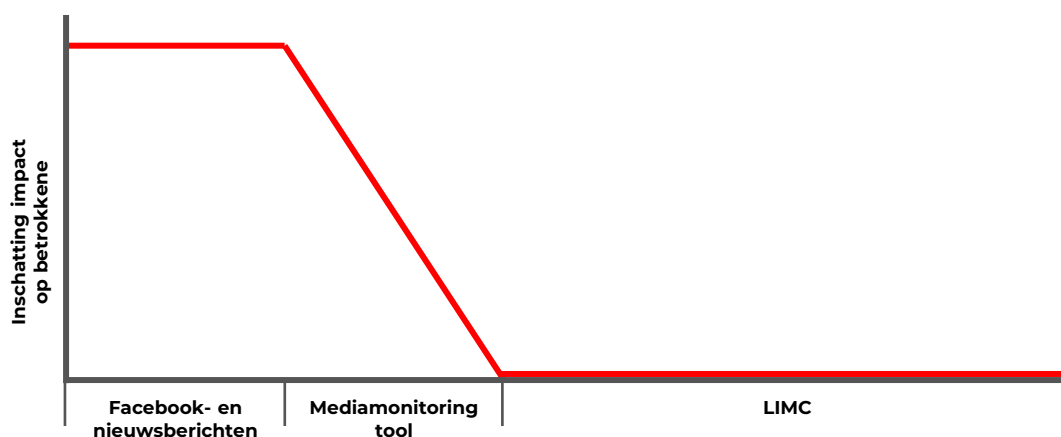
Wanneer dit aantal berichten wordt doorgerekend naar de meerdere zoekvragen, meerdere rapportages en het feit dat de berichten beschikbaar waren in een live dashboard, zou het kunnen zijn dat het in totaal ging om een groot aantal berichten als bron. Een exact aantal verwerkte persoonsgegevens is niet met zekerheid vast te stellen. Dit aantal moet wel in perspectief worden gezien: op sociale media worden heel veel berichten gepost. Het LIMC heeft in haar werkwijze specifiek gekozen voor de selectie van alleen Facebook-bedrijfspagina's, en geen andere sociale media, zoals Twitter of Instagram.

Een sterk onderbouwde schatting van de omvang van het aantal verwerkte gegevens is dus niet mogelijk. Inzicht in de exact verwerkte berichten door de mediamonitoringtool destijds ontbreekt. Er kan dus ook niet geconcludeerd worden dat er geen grootschalige verwerking heeft plaatsgevonden. Gelet op wat bekend is over de werkwijze die is gevolgd door het LIMC, wordt de mate van grootschaligheid echter ingeschat op beperkt.

Op basis van de bovenstaande analyse is er niet voldoende aanleiding de activiteiten door het LIMC te bestempelen als grootschalig, dan wel op grote schaal verwerken van persoonsgegevens. De inzet van (sociale) mediamonitoringtools door overheden is onderdeel van een actueel en groter ethisch en bestuurlijk vraagstuk dat niet alleen bij het ministerie van Defensie speelt.³⁵

4.5.2 Analyse impact van de verwerkingen

In figuur 12 staat een versimpelde weergave van de vermoedelijke impact op de betrokkenen wat samenhangt met de hoeveelheid persoonsgegevens over een persoon beschikbaar was.

Figuur 12: Inschatting impact op betrokkene

Gebruik van de volledige Facebookberichten had kunnen leiden tot een grote impact: het was dan mogelijk geweest om een verband te leggen tussen individuen en hun opvattingen. Mogelijk zelfs met bijzondere persoonsgegevens, zoals gezondheidsgegevens. Zo werd er destijds veelvuldig, door het gebruik van een rood kruis icoon, in Facebookberichten aangegeven bewust niet te willen vaccineren.

³⁵ Kamerstukken II, 2021/22, 32761, nr. 224, Kamerbrief Monitoring sociale media en naleving AVG door overheden, te raadplegen via [tweedekamer.nl](https://wetten.wetten.nl/wetdoc/524000/524000.htm)

Bij de toepassing van de mediamonitoringtool door het LIMC was dit niet het geval: de Facebookberichten werden geanonimiseerd in de mediamonitoringtool. Het LIMC maakte voor de analyse van Facebookberichten geen gebruik van koppeling tussen persoon en bericht. Voor de analyse van de nieuwsberichten werd er, voor zover het onderdeel was van het artikel, wel gekeken naar de gepubliceerde opvatting.

Het ontbreken van de grondslag staat voorop, de wijze van uitvoering maakt de verwerkingshandelingen niet rechtmatig. Wel moeten deze in het licht van de gehele context van activiteit van het LIMC worden gezien. De persoonsgegevens in de rapporten zijn de namen zoals die gebruikt werden in nieuwsberichten. De zoekacties waren niet gericht op individuen. De personen die naar voren kwamen in de zoekresultaten waren personen die (actief) betrokken waren bij het publieke debat over COVID-19. Dit valt ook op te maken uit de telling die de FG heeft uitgevoerd. De namen betreffen personen uit de regering, politici, bestuurders en betrokkenen in het publieke COVID-19 debat.

4.6 Conclusie: Verwerkingen binnen LIMC

4.2 Herkomst, verwerking en type persoonsgegevens

Voor een deel van de analyses, waaronder de analyses gericht op zorgdruk en verspreiding COVID-19 zijn geen persoonsgegevens verwerkt.

Mediamonitoringtool

Voor de analyses waar wel persoonsgegevens zijn verwerkt, te weten de mediamonitoring (analyse nieuwsberichten, woordenwolk, "echo" en verdiepingsanalyses) geldt dat:

- de verwerking werd geïnitieerd door het LIMC door zoektermen te gebruiken in de mediamonitoringtool.
- de zoektermen niet gericht waren op individuen. In een enkel geval zijn de namen en/of functies gebruikt als onderdeel van een algemene zoekactie. Het ging om leden van de regering (specifiek om de namen van de koning, minister-president en de minister van Volksgezondheid, Welzijn en Sport) en de oprichter van de Gates Foundation
- de grootste verwerking heeft plaatsgevonden bij het anonimiseren van de Facebookberichten door Coosto, waarbij LIMC geen toegang had tot de bulk aan persoonsgegevens.
- de persoonsgegevens die het LIMC zelf heeft ontvangen en verwerkt bestonden uit namen en/of functies. Deze gegevens waren afkomstig uit publicaties en nieuwsartikelen.

4.4 Samenvatting analyses LIMC

Type persoonsgegevens die het LIMC zelf direct heeft verwerkt in rapporten waren:

- Namen (direct herleidbare persoonsgegevens)
- Functies (indirect herleidbare persoonsgegevens)
- Politieke opvattingen van personen in nieuwsberichten (bijzondere persoonsgegevens)

- In de rapportages zijn (in absolute omvang zeer beperkt) politieke opvattingen terug te vinden. Het gaat om namen en functies van bekende politici en bestuurders. In voorkomende gevallen zal het gaan om bijzondere persoonsgegevens die kennelijk door de betrokkene openbaar zijn gemaakt. Voorbeeld hiervan is een nieuwsbericht waarin de opvatting van een publiek persoon over de bestrijding van COVID-19 staat.
- De verwerking van bijzondere persoonsgegevens is verboden, tenzij er een wettelijke uitzondering is. Door het ontbreken van een grondslag voor het LIMC is er dus geen sprake van een wettelijke doorbrekingsgrond van het verbod op verwerking van bijzondere persoonsgegevens.

4.5 Omvang en impact van de verwerkingen

In totaal werden er in alle verstuurd rapporten 104 keer persoonsnamen genoemd. Daarbij ging het om in totaal, vijftig personen die tot gemiddeld twee keer in de rapporten voorkwamen. Het betreft leden van de regering, politici, bestuurders, onderzoekers en personen die betrokken waren bij het publieke debat.

Daarnaast stond er een kleine hoeveelheid opvattingen van individuen in de rapporten). De personen kwamen naar voren als resultaat van een zoekactie naar een actuele ontwikkeling.

Er is niet gebleken dat er specifiek naar individuen werd gezocht of dat er profielen werden bijgehouden van personen. De wijze waarop deze vijftig personen voorkwamen, was met name het noemen van deze persoonsnamen in hyperlinks van verwijzingen naar bronnen.

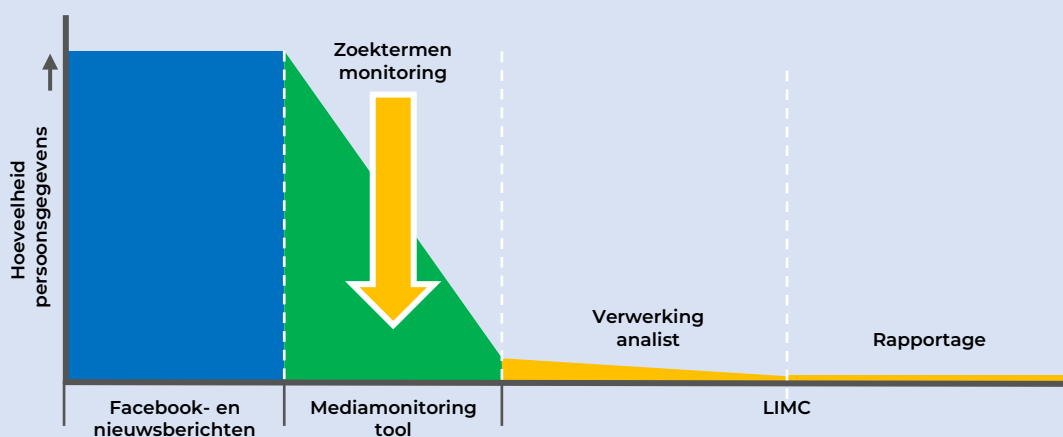
Uit het onderzoek is niet gebleken dat er specifiek naar individuen werd gezocht of dat er profielen werden bijgehouden van personen.

Het bevragen van een mediamonitoringtool, waarbij reacties op nieuwsberichten door *Facebook*-profielen worden verzameld, kan in potentie een grootschalige verwerking opleveren. De totale omvang van de verwerkte persoonsgegevens door het gebruik maken van de mediamonitoringstools is niet meer vast te stellen. Er is geen informatie veiliggesteld voor digitaal forensisch onderzoek naar het gebruik van de tools. Wel zijn er aanknopingspunten te vinden dat de inzet van de mediamonitoringtool van invloed is op de grootschaligheid van de verwerking van persoonsgegevens.

Het monitoren van sociale media leidt onvermijdelijk tot de verwerking van persoonsgegevens. In dit onderzoek kan het grootschalig verwerken van persoonsgegevens door het LIMC door de inzet van een mediamonitoringtool niet worden uitgesloten. Gelet op wat bekend is en de werkwijze die werd gehanteerd binnen het LIMC, wordt de mate van grootschaligheid echter ingeschat op beperkt.

De mediamonitoringtool werd gebruikt door één analist. De LIMC-analist had geen zicht op de daadwerkelijke verwerking van persoonsgegevens: de mediamonitoringtool voerde de analyses geautomatiseerd uit binnen de omgeving van de tool. De analist selecteerde de bronnen en voerde zoektermen in de mediamonitoringtool in. Deze tool gaf daarop een geabstraheerde analyse terug.

De mate van invloed die de betrokkenen van het LIMC hadden op de verwerking van persoonsgegevens verschilt sterk per fase van de mediamonitoring. In figuur 13 staat een versimpelde weergave van de hoeveelheid persoonsgegevens voor de verwerking van de mediaberichten. In blauw de data in Facebook, in groen de handelingen in de omgeving van de mediamonitoringtool, en in geel de handelingen in de omgeving van het LIMC.

Figuur 13: Versimpelde weergave van hoeveelheid persoonsgegevens per fase van mediamonitoring

5 Invulling AVG-kaders door het LIMC

5.1 Introductie onderzoeksvraag

In dit hoofdstuk staat de tweede deelvraag van dit onderzoek centraal:

Hoe heeft de verwerking van persoonsgegevens plaatsgevonden binnen het LIMC ten opzichte van de kaders uit de AVG?

Dit hoofdstuk begint met in paragraaf 5.2. een introductie op de relevante juridische kaders. In paragraaf 5.3 is uitgewerkt hoe de in het vorige hoofdstuk geconstateerde verwerkingen zich verhouden tot deze juridische kaders. In paragraaf 5.4. wordt gekeken naar de nadere invulling van de kaders en hoe binnen de organisatie van het LIMC om is gegaan met het voorkomen van ongewenste verwerkingen van persoonsgegevens, en welke maatregelen daartoe zijn getroffen. Paragraaf 5.5 beschrijft de privacyorganisatie van Defensie. Paragraaf 5.6. bevat de conclusies van dit hoofdstuk.

5.2 Juridische kaders

5.2.1 Algemene verordening gegevensbescherming en Uitvoeringswet Algemene verordening gegevensbescherming van toepassing

In het vorige hoofdstuk is geconcludeerd dat het LIMC persoonsgegevens heeft verwerkt in de rapporten zelf, bij het analyseren met behulp van de mediamonitoringtool en bij handmatige analyse. In deze paragraaf worden privacyrechtelijke juridische kaders die op deze verwerking van toepassing zijn nader toegelicht.

In de Uitvoeringswet Algemene verordening gegevensbescherming (**UAVG**) staat beschreven hoe Nederland invulling geeft aan de AVG.

Volgens artikel 3, lid 3 is de UAVG, en daarmee de AVG, niet van toepassing voor verwerkingen van persoonsgegevens door de krijgsmacht als de minister van Defensie *“daartoe beslist met het oog op de inzet of het ter beschikking stellen van de krijgsmacht ter uitvoering van de in artikel 97 van de Grondwet omschreven taken”*. De minister heeft voor het LIMC niet expliciet besloten om de UAVG niet van toepassing te verklaren.

Uit het bovenstaande blijkt dat de (U)AVG van toepassing zijn op de verwerkingen door het LIMC en daarmee de basis voor het juridisch kader vormen.

5.2.2 Interne kaders AVG Defensie

Het ministerie van Defensie heeft geen specifiek privacybeleid om invulling te geven aan de AVG. Het ministerie van Defensie maakt gebruik van een Rijksbreed beleid. In aanvulling op de AVG en de uitvoeringswet AVG heeft Defensie twee ministeriële regelingen: de Regeling AVG Defensie³⁶ en de Regeling Gegevensbescherming Militaire Operaties³⁷. In het Defensiebeveiligingsbeleid is uitgewerkt hoe het ministerie van Defensie maatregelen neemt om persoonsgegevens te beschermen.

Het interne kader van Defensie vormt samen met de bepalingen vanuit de UAVG en de AVG het juridische kader waarbinnen tot afwegingen met betrekking tot de goede bescherming van de gegevens van burgers moet worden gekomen.

5.3 Toepassing kaders

5.3.1 Grondslag voor rechtmatige verwerking van persoonsgegevens

Voor een rechtmatige verwerking van persoonsgegevens is conform overweging 40 AVG een gerechtvaardigde grondslag vereist. Een grondslag vormt de basis voor de verwerking van persoonsgegevens.

³⁶ Stcrt. 2018, 28291, Regeling AVG Defensie, te raadplegen via: officiëlebekeendmakingen.nl

³⁷ Stcrt. 2018, 28293, Regeling Gegevensbescherming Militaire Operaties, te raadplegen via: wetten.overheid.nl

De FG concludeert in het onderzoek dat de verwerking niet gerechtvaardigd is omdat er geen wettelijke grondslag (als bedoeld in artikel 6, eerste lid AVG) bestond voor de verwerking van persoonsgegevens door het LIMC. De eindconclusie van de FG is overgenomen door de minister van Defensie in de appreciatie³⁸ van het onderzoekrapport.

Geen grondslag

Het LIMC was onder andere met de Nationale Politie en de NCTV in gesprek over ondersteuning door het LIMC, onder meer op basis van een verzoek tot Militaire Steunverlening in het Openbaar Belang (MSOB's), danwel militaire bijstand (MB). Het LIMC wilde met een MSOB, danwel MB-verzoek een taak krijgen om daaraan vervolgens de grondslag en bevoegdheden te ontlelen mede om persoonsgegevens te mogen verwerken. Een verzoek door de Nationale Politie of de NCTV werd niet geformaliseerd.

Het deelonderzoek van de Onderzoekscommissie LIMC uitgevoerd door mr. dr. Bart van den Bosch is gericht op de aanwezigheid of ontbreken van een juridische grondslag voor de activiteiten van het LIMC en het juridisch kader voor Informatie Gestuurd Optreden. De conclusie van dit deelonderzoek is dat een grondslag voor de activiteiten van het LIMC ontbrak. In het deelonderzoek staat hier het volgende over:

" Voor inzet van de krijgsmacht waarbij overheidshandelen aan de orde is die rechten of vrijheden van personen beperken, vereist het legaliteitsbeginsel een rechtsbasis. Dit geldt ook voor de derde hoofdtak van de krijgsmacht (in Nederland). Voor incidentele taken zijn dit een besluit op een verzoek tot bijstand op basis van de Politiewet 2012 of een besluit op een verzoek om bijstand op basis van de Wet veiligheidsregio's. Voor structurele taken ligt de rechtsbasis in de voor die specifieke taak geschreven wetgeving. De hier gegeven limitatieve opsomming van rechtsbases voor incidentele inzet van de krijgsmacht ten behoeve van de derde hoofdtak betekent dat daarbuiten geen wettelijke grondslag voor optreden binnen deze taak bestaat. Een MSOB kan dienen als grondslag voor optreden van de krijgsmacht voor zover alle activiteiten die de krijgsmacht in dat kader verricht onder het rechtstreekse gezag en de verantwoordelijkheid van het aanvragende bestuursorgaan plaatsvinden."

"De ... Wet veiligheidsregio's biedt ook een mogelijke rechtsbasis voor de activiteiten van het LIMC maar ook hier geldt dat hiervoor een verzoek van een bevoegde autoriteit, en vervolgens een goedkeuring door de minister van Justitie en Veiligheid aan ten grondslag moet liggen. Uit de tijdlijn blijkt dat deze optie in 2020 is overwogen maar niet is doorgezet. Vast staat dat er geen officieel verzoek noch autorisatie is gekomen. De conclusie is dan ook dat de Wet veiligheidsregio's geen rechtsbasis bood voor de activiteiten van LIMC in 2020."

³⁸ Kamerstukken II, 2021/22, 32751, nr 182. Aanbieding onderzoeksrapport over experimentele LIMC, te raadplegen via: open.overheid.nl

“De conclusie op basis van de juridische context omtrent de oprichting en werkwijze van het LIMC is tweeledig. De feit dat LIMC is opgericht en de manier waarop het in een experimenteeromgeving zou gaan functioneren past binnen de juridische kaders voor de krijgsmacht voor zover dit gericht was op de operationele gereedstelling voor een van de (hoofd)taken van de krijgsmacht waaronder ook steunverlening aan civiele autoriteiten. De werkwijze in een experimenteeromgeving moet voldoen aan de voor Nederland in vredetijd geldende wet- en regelgeving.

Het vervolgens in kaart brengen en trendanalyses maken van gebeurtenissen rondom Covid-19 is te kwalificeren als inzet van het LIMC en hiervoor ontbrak de benodigde rechtsbasis/grondslag waardoor geen sprake was van een rechtmatige inzet.”

De minister van Defensie is niet formeel gevraagd om militaire bijstand te verlenen in het kader van de Politiewet of de Wet veiligheidsregio's. Evenmin was er sprake van een formeel verzoek tot MSOB door de NCTV. Het LIMC had ook geen eigen bevoegdheden om persoonsgegevens te verwerken voor analyses.

Dit deelonderzoek geeft, op basis van de aangetroffen gegevensverwerkingen, geen aanleiding om tot een andere conclusie te komen dan de FG en de minister van Defensie: er was geen gerechtvaardigde grondslag voor een rechtmatige verwerking van persoonsgegevens door het LIMC, ex art. 6 AVG.

5.4 Invulling AVG-kaders, ondanks ontbreken grondslag

Een grondslag voor de rechtmatige verwerking van persoonsgegevens door het LIMC ontbrak. Bij een analyse van verwerkingen van gegevens wordt normaliter gestopt bij het ontbreken van de grondslag, omdat maatregelen de onrechtmatigheid nooit kunnen rechtvaardigen. Voor dit onderzoek is het relevant om desalniettemin te kijken naar de invulling van andere AVG-kaders, om ook aan de hand daarvan te onderzoeken wat de impact was op de persoonlijke levenssfeer gegeven de werkwijze en getroffen maatregelen binnen het LIMC.

Om een beeld te geven van de wijze waarop door het LIMC is omgegaan met de verzamelde informatie en hoe dit zich verhoudt tot de AVG-kaders, volgt hierna een beknopte analyse van de verantwoordelijkheid voor de verwerkingen en een uitwerking van de waarborgen die volgens de kaders van de AVG zouden gelden.

5.4.1 Doel van de verwerking

In overeenstemming met artikel 5 lid 1, sub b AVG moet het doel van een verwerking welbepaald (gespecificeerd) en vooraf uitdrukkelijk zijn omschreven. Ondanks dat het LIMC niet de intentie had persoonsgegevens te gaan verwerken was het doel van de taak van het LIMC waarbinnen eventuele gegevensverwerking plaats zou vinden, welbepaald. Het doel was vooraf beschreven in operatiebevelen: militaire en civiele besluitvorming voeden met inzicht en handelingsperspectief in relatie tot COVID-19.

5.4.2 Verantwoordelijkheid voor de verwerking

Definities

Voor de toepassing van de AVG is van belang wie of wat wordt aangemerkt als verwerkingsverantwoordelijke(n), en op wie als zodanig de regels van de AVG van toepassing zijn. De verwerkingsverantwoordelijke bepaalt het doel en de middelen van de verwerking van persoonsgegevens en heeft daardoor de verantwoordelijkheid voor de rechtmatigheid van de verwerking en moet voldoen aan de verantwoordingsplicht.

Artikel 4 AVG bevat definities van de verschillende rollen van partijen die betrokken zijn bij de verwerking van gegevens. Er wordt onderscheid gemaakt tussen (gezamenlijk) verantwoordelijke voor de verwerking, verwerker en subverwerker. Om te bepalen wie de verantwoordelijkheid heeft voor de gegevensverwerking moet gekeken worden naar welke rol de partijen hebben bij de verwerkingshandelingen. Onderlinge afspraken zijn bij de bepaling van de verwerkingsverantwoordelijkheid niet leidend, er wordt gekeken naar wie in de praktijk het doel en de middelen van de verwerking bepaalt.

In artikel 4, lid 8 AVG is bepaald dat een verwerker slechts gegevens mag verwerken voor een verwerkingsverantwoordelijke.

Onder de definitie van "verwerkingsverantwoordelijke" wordt in de AVG verstaan:

"een natuurlijke persoon of rechtspersoon, een overheidsinstantie, een dienst of een ander orgaan die/dat, alleen of samen met anderen, het doel van en de middelen voor de verwerking van persoonsgegevens vaststelt; wanneer de doelstellingen van en de middelen voor deze verwerking in het Unierecht of het lidstatelijke recht worden vastgesteld, kan daarin worden bepaald wie de verwerkingsverantwoordelijke is of volgens welke criteria deze wordt aangewezen."

Onder de definitie van "verwerker" wordt in de AVG verstaan:

"een natuurlijke persoon of rechtspersoon, een overheidsinstantie, een dienst of een ander orgaan die/dat ten behoeve van de verwerkingsverantwoordelijke persoonsgegevens verwerkt;"

AVG-verantwoordelijkheidsrol voor verwerkingshandelingen

De vraag is welke van de in 5.3.2. beschreven AVG-verantwoordelijkheidsrollen het LIMC (en daarmee conform artikel 4, lid 8 AVG en de AVG Regeling Defensie de minister van Defensie als zijnde verantwoordelijke overheidsorganisatie) had voor de verwerkingen van persoonsgegevens. Daarvoor wordt gekeken naar de feitelijke handelingen bij de geconstateerde verwerkingen van persoonsgegevens:

- Verwerking van persoonsgegevens in rapporten
- Verwerking door analyses met behulp van mediamonitoringtool

Verwerking van persoonsgegevens in rapporten

Voor de verwerking van persoonsgegevens in de rapporten (kort: na handmatige analyse van nieuwsberichten, het noemen van persoonsnamen in rapporten, in de bronverwijzing via hyperlinks verwijzen naar nieuwsberichten waar persoonsnamen in voorkomen en in een enkel geval de politieke opvattingen van genoemde personen) is het LIMC, en daarmee de minister van Defensie, aan te merken als verwerkingsverantwoordelijke, in de zin van artikel 4 AVG. Het LIMC heeft zelf de persoonsgegevens opgenomen in de rapporten en deze verspreidt. Het LIMC bepaalde volledig het doel en de middelen van deze verwerking.

Verwerkingen door analyses met behulp van mediamonitoringtool

De analyse van de AVG-rol van het LIMC ten aanzien van de verwerkingen bij de inzet van de mediamonitoringtool is een stuk lastiger. Voorop staat, zoals ook de FG in haar onderzoek social media monitoring beschrijft, dat het door derde partijen laten uitvoeren van bijvoorbeeld social media monitoring activiteiten en laten ontdoen van persoonsgegevens Defensie, als opdrachtgever, niet ontslaat van de verwerkingsverantwoordelijkheid.³⁹

Ontbreken juridische, bestuurlijke en ethische kaders inzet (sociale) mediamonitoring

Opgemerkt moet worden dat op dit moment over het juridische, bestuurlijke en ethische vraagstuk rondom de inzet van (sociale) mediamonitoring door middel van mediamonitoringtools veel onderzoek wordt gedaan. Over de zowel de wenselijkheid en rechtmatigheid van de inzet van het middel als verwerkingsverantwoordelijkheid daarbinnen is discussie,⁴⁰ een vraagstuk dat niet alleen bij het ministerie van Defensie speelt. Ook in het FG-onderzoek naar social media monitoring bij het ministerie van Defensie wordt aan deze discussie gerefereerd. De FG vraagt daarin aandacht voor de zware verantwoordelijkheid die de overheid heeft om steeds rechtstatelijke, democratische verantwoording en publieke belangen als privacy te borgen en te bewaken.⁴¹

Het is te beperkt dit vraagstuk alleen te bekijken vanuit het kader van gegevensbescherming, nu het 'recht op privacy' meer omvat dan gegevensbescherming. Met het gebruiken van (sociale) mediamonitoring door overheden vindt er mogelijk een inbreuk op iemands recht op eerbiediging van privé-, familie- en gezinsleven plaats. Bij de inzet van (sociale) mediamonitoring moet een afweging plaatsvinden of het gebruik rechtmatig, behoorlijk en transparant is en geen onrechtmatige of onevenredige inmenging in de persoonlijke levenssfeer van de betrokkene oplevert.

³⁹ Zie voetnoot 11: FG-onderzoek social media monitoring bij het ministerie van Defensie, pagina 21.

⁴⁰ *Een wankel fundament onder een stevige praktijk* (2021). W. Bantema, S. Westers, M. Hoekstra, R. Herregodts, S. Munneke Politiekunde 109. Te raadplegen via: politieenwetenschap.nl

⁴¹ Zie voetnoot 11: FG-onderzoek social media monitoring bij het ministerie van Defensie, pagina 8 en 9.

Verwerkingsverantwoordelijke bij inzet mediamonitoring

Voor dit onderzoek is van belang het begrip verwerkingsverantwoordelijke binnen de context van de bepalingen uit de AVG te bekijken. Uit jurisprudentie van het Hof van Justitie van de Europese Unie volgt dat het begrip verantwoordelijke ruim moet worden uitgelegd. Het ‘invloed uitoefenen op’ kan al voldoende zijn om van (mede)verantwoordelijkheid te spreken.⁴²

Uit de HvJ-uitspraken *Wirtschaftsakademie* en *Jehova's getuigen* volgt bijvoorbeeld onder meer dat (onder de voorganger van de AVG) het niet vereist is dat wanneer meerdere ondernemers gezamenlijk voor dezelfde verwerking verantwoordelijk zijn, elk van hen toegang heeft tot de betrokken persoonsgegevens of instructies met betrekking tot de gegevensverwerking heeft gegeven.⁴³

Ook in de actuele discussie rondom het gebruik van *Facebook Pages* door de Rijksoverheid speelt de vraag wie welke rol heeft binnen de verwerking van gegevens bij gebruik van *Facebook*. De daarop uitgevoerde Data Protection Impact Assessment (DPIA) bevat een uitvoerige uiteenzetting, inclusief de zienswijze van Meta⁴⁴, de eigenaar van Facebook, op het onderwerp van verwerkingsverantwoordelijke in het kader van de toepassing van sociale media.⁴⁵

Voor de doeleinden van dit onderzoek voert het te ver om deze discussie en de technische werking van de mediamonitoringtool volledig uit te werken. Een definitieve conclusie over welke verwerkingshandelingen tot de verwerkingsverantwoordelijkheid van het LIMC behoren, is gelet op de beschreven lopende discussie, niet mogelijk. Wel wordt een opsomming gemaakt van handelingen die een mogelijke factor zijn in die discussie.

Factoren bij bepaling verantwoordelijkheid inzet monitoringstool door LIMC

Voor het inzichtelijk maken van factoren die mogelijk een rol spelen bij het bepalen van de rol van de verwerkingsverantwoordelijke bij het maken van analyses met de mediamonitoringtool is gekeken naar de feitelijke handelingen en eventuele onderlinge afspraken vanuit de licentie en privacystatement van Coosto. Uit de gesprekken en documentatie zijn handelingen te deduceren die van effect zijn op het bepalen van het doel en de middelen van de verwerking. Daarmee geven deze handelingen inkleuring aan wie aan te merken is als verwerkingsverantwoordelijke voor de handelingen. Het nader onderzoeken van de handelingen en de verantwoordelijkheid van Coosto daarin, behoort niet tot de scope van dit onderzoek en is niet nader onderzocht.

De volgende factoren aan de zijde van het LIMC zijn van invloed bij de bepaling van de verantwoordelijkheid voor de verrichte verwerkingen bij het gebruik van de mediamonitoringtool:

⁴² HvJEU C-40/17, 29 juli 2019, *Fashion ID GmbH & Co. KG v Verbraucherzentrale NRW eV*, ECLI:EU:C:2019:629, en HvJEU C210/16, 5 June 2018, *Unabhängiges Landeszentrum für Datenschutz Schleswig-Holstein versus Wirtschaftsakademie Schleswig-Holstein GmbH*, ECLI:EU:C:2018:388. Zie specifiek r.o. 38-43. Zie ook: HvJEU C-25/17, 10 juli 2018, *Tietosuojaalvautettu versus Jehovah's getuigen* ECLI:EU:C:2018:551, r.o. 66-69.

⁴³ Zie voetnoot 42, *Wirtschaftsakademie* r.o. 38 en *Jehova's getuigen* r.o. 69.

⁴⁴ Meta is het moederbedrijf van o.a. de sociale media platforms Facebook, Instagram en Whatsapp.

⁴⁵ *Kamerstukken II*, 2022/23, 32761, nr. 252. Bijlage: DPIA on government Facebook Pages, te raadplegen via rijksoverheid.nl.

- *Selecteren tools voor analyse en afname licentie:*
Voor Coosto en Meltwater waren licenties afgenomen voor het monitoren van sociale media voor communicatie door Defensie. De operationele inzet van het LIMC – het verkrijgen van *situational awareness* en *situational understanding* voor de krijgsmacht – was een ander doel dan het oorspronkelijk gebruik waarvoor de licenties waren afgenomen. Het LIMC heeft gebruik gemaakt van de licentie die op dat moment was aangeschaft door Defensie
- *Formuleren zoektermen, selecteren bronnen en initiëren zoekacties:*
De medewerkers van het LIMC hebben zelfstandig in een 'informatie plan' de zoekvragen en de daarbij behorende zoektermen geformuleerd. Het LIMC heeft vervolgens op basis van de zoektermen de zoekactie in de tool geïnitieerd en daarbij met instellingen bepaald welke bronnen gebruikt mochten worden voor de analyse.
- *Aanmaken van een 'leeg Facebook-account':*
Voor de koppeling tussen Coosto en Facebook was het nodig om als gebruiker in het bezit te zijn van een Facebookaccount. Er is een facebook account, zonder verdere inhoud, aangemaakt om de koppeling mogelijk te maken.

Ontvangen, analyseren en verwijderen van eventuele namen in de resultaten:

De analist van het LIMC heeft de resultaten van de analyses ontvangen in het dashboard van de tool. De verwerkingshandelingen die 'binnen de muren' van het ministerie van Defensie hebben plaatsgevonden zijn beperkt gebleven: de analist had zelf alleen toegang tot de analyses op geanonimiseerde facebookberichten en nieuwsberichten. Uit de technische gesprekken is gebleken dat, waar (in de praktijk een beperkt aantal) persoonsgegevens in de analyses stond dat werd weggehaald.

- *Onderlinge afspraken*
In de privacystatement van Coosto zoals deze in 2019 van kracht was, staat het volgende beschreven over de onderlinge privacyrechtelijke verhoudingen tussen Coosto en de gebruiker ervan:

*For the processing of personal data which Coosto conducts at its own initiative, such as the processing of our own customer data, Coosto is considered the 'controller' in the sense of privacy legislation. This means, in short, that Coosto (formally: Coosto B.V.) as a company is responsible for compliance with this legislation. In addition, Coosto may be 'processor' for **certain operations** on personal data in the sense of privacy regulations. For **those services** the customers of Coosto are the controllers.*

Door de niet-limitatieve beschrijvingen van 'bepaalde verwerkingen' ('*certain operations*') en 'die diensten' ('*those services*') en het ontbreken van een beschrijving van de rol die de sociale media hierin spelen, is uit het privacystatement niet duidelijk welke persoonsgegevens door de mediamonitoringtool of door de minister van Defensie worden verwerkt en wie voor welke handeling verantwoordelijk was.

Een AVG-verwerkersovereenkomst met Coosto is niet aangetroffen. De overeenkomst die is afgesloten met de leveranciers geeft geen volledig uitsluitel over de AVG-rollen zoals die op dat moment werden gezien. Door het gebruik en toekennen van de licentie is het LIMC impliciet akkoord gegaan met de voorwaarden waaronder de mediamonitoringtool gebruikt mag worden en had het LIMC moeten weten dat daarvoor persoonsgegevens (kunnen) worden verwerkt, aangezien dit is beschreven in het privacystatement.

Tussenconclusie: verantwoordelijkheid verwerkingshandelingen

Voor de toepassing van de AVG is van belang wie of wat wordt aangemerkt als verwerkingsverantwoordelijke(n), en op wie als zodanig de regels van de AVG van toepassing zijn. De verwerkingsverantwoordelijke bepaalt het doel en de middelen van de verwerking van persoonsgegevens en heeft daardoor de verantwoordelijkheid voor de rechtmatigheid van de verwerking en moet voldoen aan de verantwoordingsplicht.

Rapporten

Voor de verwerking van persoonsgegevens in rapporten van het LIMC is de minister van Defensie aan te merken als de verwerkingsverantwoordelijke.

Mediamonitoring en verdiepingsanalyses

Voor de verwerkingen die plaats hebben gevonden bij de analyse via de mediamonitoringtool is een conclusie met betrekking tot de verantwoordelijkheid van het LIMC niet goed te trekken. De verantwoordelijkheid bij de inzet van mediamonitoring is onderwerp van een juridische, bestuurlijke en ethische discussie. Er zijn geen duidelijke kaders vanuit de rijksoverheid die nadere invulling geven aan de wenselijkheid en rechtmatigheid van de inzet van een dergelijke tool door een ministerie. Mogelijke factoren van invloed bij de bepaling van de rol van verantwoordelijke voor de inzet van mediamonitoring zijn:

- Selecteren tools voor analyse en afname licentie,
- Formuleren zoektermen, selecteren bronnen en initiëren zoekacties,
- Aanmaken van een 'leeg Facebook-account'
- Ontvangen, analyseren en verwijderen van eventuele namen in de resultaten
- Onderlinge afspraken

Ontbrekende kaders inzet mediamonitoring door (Rijks)overheid

De inzet van (sociale) mediamonitoringtools door overheden is onderdeel van een actueel en groter ethisch en bestuurlijk vraagstuk, dat niet alleen bij het ministerie van Defensie speelt. Het vraagstuk moet breder bekeken worden dan alleen vanuit het kader van gegevensbescherming, nu het 'recht op privacy' meer omvat dan gegevensbescherming.

Met het gebruiken van (sociale) mediamonitoring door overheden vindt er mogelijk een inbreuk op iemands recht op eerbiediging van privé-, familie- en gezinsleven plaats. Er moet een afweging plaatsvinden of het gebruik rechtmatig, behoorlijk en transparant is en geen onrechtmatige of onevenredige inmenging in de persoonlijke levenssfeer van de betrokkene oplevert.

Het ontbreekt op dit moment aan een integraal kader dat aandacht heeft voor alle aspecten van vraagstuk van rechtmatigheid en wenselijkheid van de inzet van (sociale) mediamonitoringtools door overheden.

5.4.3 DPIA

Er was geen DPIA opgesteld voor het LIMC. Aangezien het LIMC in de veronderstelling was dat er geen persoonsgegevens werden verwerkt, zag het LIMC daartoe geen aanleiding.

5.4.4 Verwerkingsregister

De verwerkingen van het LIMC waren niet opgenomen in het verwerkingsregister van Defensie. Nu het LIMC in de veronderstelling was dat er geen persoonsgegevens werden verwerkt, zag het LIMC daartoe geen aanleiding.

5.4.5 Rechten van betrokkenen

Binnen de activiteiten van het LIMC was geen specifieke uitwerking voor het uitvoeren van de rechten van betrokkenen als bedoeld in Hoofdstuk III AVG. Het uitvoering geven aan de rechten van betrokkenen is binnen Defensie centraal geregeld. Nu het LIMC in de veronderstelling was dat er geen persoonsgegevens werden verwerkt, zag het LIMC geen aanleiding daar een proces voor in te richten.

5.4.6 Bewustwording

Tijdens de inzet van het LIMC zijn er meerdere bewustwordingstrainingen gegeven m.b.t. AVG. De analisten rouleerden periodiek. Bij een nieuwe lichter was bewustwording onderdeel van de start. Naast de vaste presentaties zijn er meerdere interne presentaties gegeven waarbij bewustwording rondom (voorkomen van verwerking van) persoonsgegevens aan bod kwam.

Belangrijk te benoemen is dat in ieder gesprek met de betrokkenen vanuit het LIMC een duidelijke grondhouding naar voren is gekomen: er mogen geen gegevens verwerkt worden van burgers op Nederlands grondgebied. De bewustwording daarvan was bij ieder die in het kader van dit deelonderzoek is gesproken aanwezig. Betrokkenen vanuit de analyses verkeerden in de veronderstelling dat het ondersteuningsverzoek vanuit MSOB ten behoeve van de NCTV (zo goed als) rond was en dat daarmee de grondslag geregeld zou zijn.

5.4.7 Screening/verklaring omtrent gedrag

Het personeel bestond uit beroepspersoneel en deeltijd personeel (reservisten). Als onderdeel van de inzet wordt personeel van Defensie gescreend en moeten ze zich houden aan geheimhouding. De FG van Defensie heeft een steekproef gedaan met betrekking tot het beschikken over de juiste screening of verklaring. Uit dat onderzoek bleek geen afwijking. Dit onderzoek is niet opnieuw uitgevoerd.

5.4.8 Geheimhouding

Medewerkers van Defensie zijn gehouden aan strikte geheimhouding als onderdeel van hun arbeidsovereenkomst. Aanvullend moesten medewerkers van LIMC een geheimhoudingsovereenkomst tekenen. De FG van Defensie heeft een steekproef gedaan met betrekking tot het beschikken over de juiste screening of verklaring. Uit dat onderzoek bleek geen afwijking. Dit onderzoek is niet opnieuw uitgevoerd.

5.4.9 Autorisaties

Toegang tot informatie verliep onder andere via mailboxen en een centrale opslag van documentatie. Toegang tot de informatie moest aangevraagd worden via de functionele mailbox van het LIMC.

Het invoeren van nieuwe zoektermen in de mediamonitoring tool was belegd bij één analist. Deze persoon had als enige rechten om voor het LIMC nieuwe termen in voeren. Toegang tot het mediamonitoring dashboard was beveiligd met een unieke URL en wachtwoord. Uit de beschikbare stukken blijkt dat het gehanteerde wachtwoord voor toegang tot de online rapportages niet voldeed aan de eisen van Defensie.

5.4.10 Dataminimalisatie, privacy by design, privacy by default

Bij de uitvoering van de analyses zijn er maatregelen getroffen door het LIMC. Voor het proces dat analisten uitvoerden zijn een aantal maatregelen genomen om verwerking van persoonsgegevens te voorkomen. Een aantal voorbeelden van concrete maatregelen die getroffen zijn:

- De vragen waren algemeen geformuleerd en niet persoonsgericht. Dat het niet de bedoeling was om persoonsgegevens te leveren werd ook expliciet benadrukt in interne communicatie.
 - Er is een onderzoeksvraag teruggegeven omdat de analisten cell de inschatting had gemaakt dat dat zou kunnen leiden tot het verwerken van persoonsgegevens.
- De zoekvragen werden intern afgestemd via een Informatie Plan. En daarbij zijn zoekvragen die zouden leiden tot persoonsgegevens als resultaat bewust niet ingezet.
- Voor de bronnen is er gebruik gemaakt van geanonimiseerde Facebook berichten op bedrijfspagina's en nieuwsberichten. Daarmee werden bronnen gebruikt die geen of zo min mogelijk zouden leiden tot persoonsgegevens in de resultaten. Er is bewust gekozen om sociale media met persoonsgegevens, zoals Twitter, niet te gebruiken als bron.
- De inhoud van Facebook berichten werden niet gelezen of gebruikt in rapportages omdat het niet nodig was voor de uitvoering van het werk. Dit werd gewaarborgd door de keuze en inrichting van de mediamonitoringtool die niet mogelijk maakte dat doorgeklikt kon worden naar berichten. Uit de technische gesprekken en het informatieplan blijkt niet dat hier ook een behoefte lag vanuit de analisten.

- Sommige namen werden verwijderd. Uit voorbeelden van de rapportages van mediamonitoring blijkt dat niet alle eigen namen werden weggehaald, door deze af te lakken in de rapportages. Dit is ook te zien in de rapportages die publiek zijn gemaakt na een Wob-verzoek.

5.4.11 Algoritme

Voor de sentimentanalyse wordt door Coosto een algoritme gebruikt waarvan de exacte werking niet zichtbaar was voor het LIMC. De wijze van totstandkoming van de resultaten van zoekopdrachten was niet direct transparant, herleidbaar en controleerbaar.

5.4.12 Beveiliging: Vertrouwelijkheid, integriteit en beschikbaarheid

De AVG stelt dat er passende technische en organisatorische maatregelen moeten worden getroffen. De rubricering van gegevens bepaalt welk beveiligingsniveau is vereist en wat dus passende maatregelen zijn.

Defensie hanteert een eigen Defensiebeveiligingsbeleid (DBB). Onderdeel daarvan is de toetsing van de systemen van Defensie, de zogenaamde accreditatie.

De informatie van het LIMC was gerubriceerd van publiek open informatie tot en met departementaal vertrouwelijk (Dep. V.) of soortgelijk. De informatie die was gerubriceerd als Dep. V. waren met name de presentaties en rapporten die werden gedeeld met de partijen buiten Defensie.

Continuïteit is ook onderdeel van gegevensbescherming. Er was de operationele behoefte om dagelijks rapporten te leveren. Er lijkt geen sprake te zijn geweest van bepaling van specifieke continuïteitseisen door het LIMC, anders dan de genomen maatregelen om de belasting van het LIMC te beperken. Continuïteitseisen waren mogelijk niet relevant omdat de informatie geen onderdeel uit maakte van een primaire keten (in de besluitvorming rondom COVID-19).

5.4.13 Labeling

Gerubriceerde rapporten en presentaties waren voorzien van duidelijke labeling met “Dep. vertrouwelijk” op de documentatie.

5.4.14 Fysieke beveiliging

De vaste werkplekken voor het LIMC bevonden zich op de Luitenant-kolonel Tonnetkazerne. Defensie heeft uitgebreide kaders voor de beveiliging van kazernes. Uit communicatie blijkt dat toegang voor gasten centraal aangevraagd werd door het LIMC. Medewerkers van Defensie mogen direct met Defensiepas op het terrein van van de kazerne. Het LIMC zat in een apart pand met afgesloten deur. Gasten van het LIMC werden opgevangen door de front office van het LIMC. Onderdeel van de inzet van het LIMC was een beveiligingsfunctionaris. De functionaris heeft een beveiligingsplan opgesteld.

5.4.15 Systeembeveiliging

Er is primair gebruik gemaakt van de modulaire omgeving voor inzet bij operaties (TITAAN) en standaard (kantoor)omgeving (MULAN). Voor het periodiek ontvangen van meetwaarden is ook gebruik gemaakt van de infrastructuur van de afdeling Kennis, Innovatie, eXperimenten en Simulatie⁴⁶ ([KIXS](#)) van Defensie. Deze omgevingen vallen direct onder het beveiligingsbeleid van Defensie.

Daarnaast zijn er ook systemen gebruikt die niet vallen onder het beveiligingsbeleid van Defensie. Het ging om een externe netwerkschijf en een laptop voor mediamonitoring:

- De externe netwerkschijf, ook wel network-attached storage (NAS), is gebruikt om kwalitatieve gegevens op te slaan. Zelf een eigen NAS aansluiten past niet binnen het beveiligingsbeleid. De NAS werd wel gebruikt binnen een omgeving waar beveiligingsmaatregelen waren getroffen. Bovenstaande informatie over de NAS is afkomstig uit het FG-rapport.
- De laptop werd gebruikt door de analist die verantwoordelijk was voor het instellen van de mediamonitoringtool. De analist maakte gebruik van een laptop die door de analist zelf was aangeschaft. De laptop viel niet onder beheer van Defensie en was daarmee formeel onbeheerd. Er is niet meer vast te stellen of de beveiliging van de laptop adequaat was. Er was met de laptop geen onbeveiligde toegang tot de Defensie omgeving mogelijk. De laptop werd gebruikt voor toegang tot de webomgeving van de mediamonitoring tool en de Media & Webcare rapportage. Uit het interview is gebleken dat de analist gebruik maakte van aanvullende beveiligingsmaatregelen zoals een virusscanner, beveiligde maildienst en VPN.

Tussenconclusie 5.4:

Binnen het LIMC was het beeld ontstaan dat er geen persoonsgegevens werden verwerkt bij de inzet van de mediamonitoringtool. Hierdoor zijn signalerende acties niet in gang gezet of overgewogen, zoals het uitvoeren van een DPIA op de inzet van de mediamonitoringtool, het afsluiten van de juiste overeenkomsten voor het gebruik ervan, of opname van de verwerking in het verwerkingsregister. Voor het overige zijn een reeks aan maatregelen genomen die verwerking van persoonsgegevens voorkomen.

⁴⁶ Voor meer achtergrondinformatie over KIXS, zie: *Materieelgezien*, nr 10: ' Vernieuwing IT centraal bij JIVC en KIXS', te raadplegen via defensie.nl

5.5 Privacyorganisatie Defensie

5.5.1 Governance privacyorganisatie

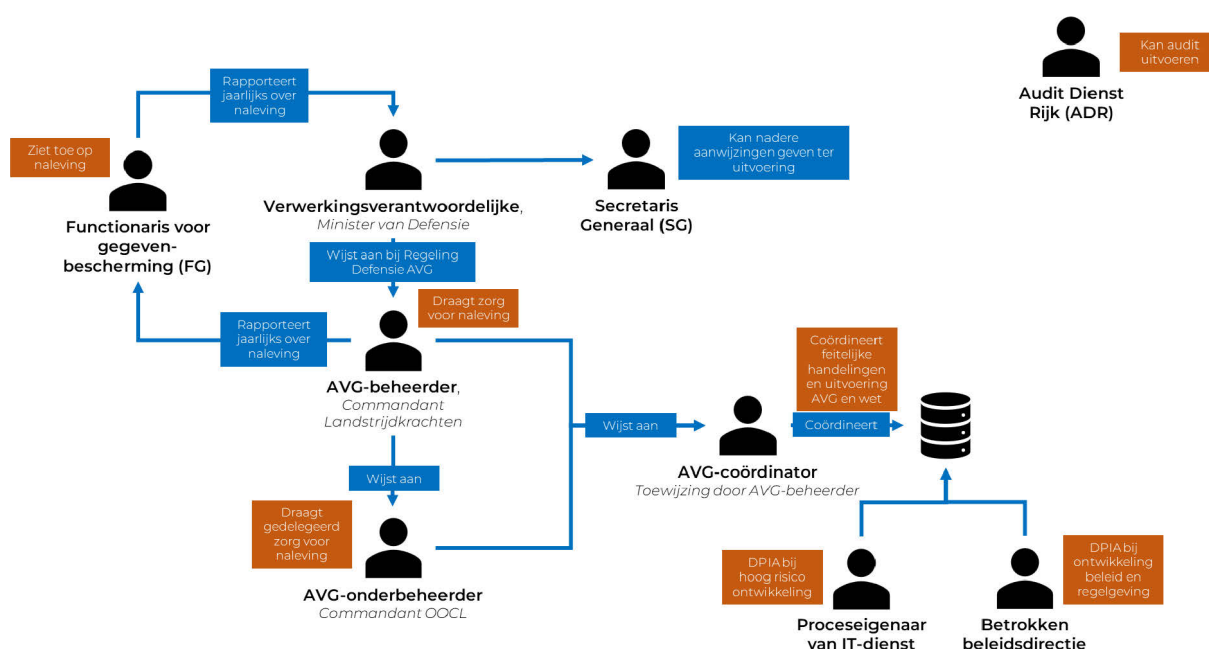
Op 15 mei 2018 is de ministeriële Regeling AVG Defensie⁴⁷ gepubliceerd in de Staatscourant. In de regeling staat beschreven op welke manier de taken, verantwoordelijkheden en bevoegdheden die horen bij de AVG zijn verdeeld binnen Defensie. In figuur 14 is samengevat welke rollen er worden onderkend en wat de belangrijkste interacties zijn.

De volgende functies hadden in 2020 een rol in relatie tot de AVG en het LIMC:

- De Minister was verwerkingsverantwoordelijke
- Een Functionaris voor de Gegevensbescherming is aangesteld.
- De Commandant Landstrijdkrachten (**C-LAS**) was AVG-beheerder voor de Landmacht en gaf tevens de opdracht tot het oprichten van het LIMC
- De C-LAS had de zorg en naleving van de AVG voor verwerkingen binnen het Operationeel Ondersteuningscommando Land (**OOCL**) gedelegeerd naar de C-OOCL
- De, door de C-LAS aangewezen, AVG-coördinator was verantwoordelijk voor de coördinatie van de uitvoering van de AVG voor de gehele Landmacht.
- De proceseigenaar van IT-dienst of betrokken beleidsdirectie was direct verantwoordelijk voor de naleving van de AVG.

Het LIMC zelf deed niet aan specifieke beleidsontwikkeling. De IT-diensten die betrekking hadden op de verwerking van persoonsgegevens waren de mediamonitoringtools. Het LIMC was formeel geen proceseigenaar van de mediamonitoringtool: de tools waren primair in gebruik voor communicatie door Defensie.

⁴⁷ Stcrt. 2018, 28291, Regeling AVG Defensie, te raadplegen via [officielebekendmakingen.nl](https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/privacywetgeving/publicaties/2018/05/15/regeling-avg-defensie)

Figuur 14: Versimpelde weergave rollen Regeling AVG Defensie. De brigadecoördinatoren zijn niet opgenomen omdat ze geen vaste rol vormen in de regeling. In de praktijk spelen de coördinatoren een rol tussen de AVG-onderbeheerder, AVG-coördinator en het werkveld.

5.5.2 Werking privacyorganisatie

De privacyorganisatie wordt in de technische gesprekken opgesplitst in een AVG-organisatie en het toezicht vanuit de FG-organisatie. De AVG-governance is binnen Defensie ingericht cf. de AVG Regeling Defensie. De AVG-coördinator heeft daarin de signaleringsrol voor zijn/haar eigen organisatie onderdeel. De FG houdt daarop (risicogestuurd) toezicht en dient door de AVG-coördinator -tijdig- te worden geïnformeerd over de verwerkingen binnen het onderdeel (cf. art. 38, lid 1 AVG)

De AVG-organisatie bestond voor de gehele Landmacht uit twee brigadecoördinatoren en de AVG-coördinator. De FG is de interne toezichthouder voor het gehele ministerie van Defensie. Voor de directe contacten zijn er contactpersonen aangewezen. In de praktijk was er in 2020 een parttime (16uur per week) AVG-coördinator en een fulltime onderAVG-coördinator (brigadecoördinator) werkzaam. De tweede brigadecoördinator was enige tijd gevuld en enige tijd vacant in 2020.

Bij het inrichten van de privacyorganisatie heeft de focus gelegen op de verwerking van persoonsgegevens in de bedrijfsvoering van Defensie. Er was destijds (2018) nog weinig zicht op de verwerkingen binnen operationele eenheden. Vanwege de beperkte capaciteit voor een dergelijke grote organisatie was de focus van de inzet van de beschikbare privacyorganisatie gericht op de bedrijfsvoering en personeel en organisatie, en minder op het operationele deel van de organisatie.

Uit de gesprekken blijkt dat de personen uit de privacyorganisatie betrokken bij het LIMC toen beperkte kennis hadden van de privacyaspecten die gemoeid zijn met de operationele taken van het LIMC en de samenhang daarvan met de AVG. De beschikbare capaciteit vanuit de AVG-organisatie voor onderdelen zoals het LIMC was beperkt. De betrokken AVG-coördinator had de landmachtorganisatie tot zijn takenpakket en was daarnaast reservist en beperkt in tijd beschikbaar.

Uit een gesprek met de FG blijkt dat er door de pandemie een groot aantal privacyonderwerpen en vragen bij kwamen in 2020. Dat zorgde voor een hoge werkdruk bij de privacyorganisatie.

LIMC en de privacyorganisatie

Het LIMC is gestart vanuit FRAGO 003⁴⁸ (Fragmentary Order), oftewel een aanvullende order, horend bij een operatieorder (OPORD 2020-017 (COVID-19)). In de FRAGO wordt door de Directeur Training en Operaties van Staf CLAS de opdracht gegeven aan OOCL het LIMC in te richten. Het LIMC moet, volgens de orders, bijdragen aan de situational awareness (weten wat er gebeurt) en situational understanding (begrijpen wat er gebeurt) om zo een bijdrage te kunnen leveren aan de civiele overheden.

Doordat het LIMC is ingezet als opdracht, is het nooit formeel als organisatieonderdeel ingericht. Het LIMC werd samengesteld uit verschillende eenheden en daarmee was er geen sprake van het ontstaan van een nieuwe eenheid, of zoals dat binnen Defensie wordt genoemd een reorganisatie.⁴⁹

Bij de uitvoering van een operatieorder wordt normaliter gebruik gemaakt van staande werkprocessen en geen nieuw te ontwikkelen processen of applicaties. En omdat het LIMC als een soort missie vanuit de operatieorder werd aangepakt, inclusief TITAAN als missie infrastructuur, viel het LIMC minder op voor de privacyorganisatie. Zo kende het LIMC bij de start geen toegewezen AVG-coördinator of vast contactpunt.

Het LIMC was geen onderwerp van het maandelijks overleg met AVG-coördinatoren. Het LIMC, als organisatie, was wel bekend bij de AVG-coördinator CLAS. De inhoud van de activiteiten van het LIMC niet.

Er was, volgens het jaarplan 2020, een FG toezichtsbezoek aan het JISTARC gepland. JISTARC was als inlichtingeneenheid de voornaamste leverancier van personeel voor het LIMC. Het bezoek heeft niet plaatsgevonden vanwege COVID-19.

⁴⁸ Defensie: FRAGORDER NO. 003 bil OPERATIEORDER 2020-710 (COVID-19), pagina 91, publiek beschikbaar via tweedekamer.nl

⁴⁹ Aanwijzing SG A/983 uitvoering reorganisaties Defensie, publiek beschikbaar via mijnvakbond.nl

De AVG-organisatie was in eerste instantie niet op de hoogte van de inhoud van de lopende activiteiten van het LIMC. Pas na vragen vanuit een mailwisseling met de NCTV in juni 2020 over een concept MSOB-verzoek en een in dat verband op te stellen verwerkersovereenkomst, werd het bestaan van het LIMC duidelijk maar was nog niet bekend dat er ook al activiteiten werden uitgevoerd. In juli 2020 werd duidelijk dat rapporten in de praktijk al werden rondgestuurd, dit gegeven werd door DJZ doorgestuurd naar de FG- en AVG-organisatie, waarbij de AVG-organisatie aangaf dit verder op te pakken. Doordat de AVG-organisatie er (ten onrechte) van uitging dat geen persoonsgegevens werden verwerkt, is dit niet teruggelegd bij de FG. Door de samenloop van deze factoren heeft de signaleringsfunctie in het toezicht richting de FG niet gewerkt.

LIMC en Juridische Zaken

Rond de start van het LIMC waren diverse juristen betrokken. Deze juristen hebben als adviseur voor onder andere C-LAS, C-OOCL en JISTARC aangegeven OSINT activiteiten gericht op sociale media het verwerken van persoonsgegevens zou impliceren en dat de grondslag voor deze verwerking door het LIMC ontbrak.

Niet is gebleken dat de juridische adviezen – die zijn gegeven bij de aanloop en start van het LIMC – over het ontbreken van de (verwerkings)grondslag zijn uitgewisseld met de AVG-organisatie. Ook zijn de adviezen met betrekking tot het gebruik van de mediamonitoringtool door de AVG-organisatie niet gedeeld in de juridische lijn. Hierdoor beschikten beide afdelingen niet over alle informatie om een goede beoordeling te doen en een onrechtmatige verwerking tijdig te signaleren.

In juli 2020 ontstaat een mailwisseling waarbij DJZ en de AVG-organisatie geïnformeerd raken over de rapporten over desinformatie die LIMC verstuurd. Een jurist van DJZ noemt dan, in de mailwisseling waarin de AVG-organisatie ook in cc is opgenomen, het ontbreken van de grondslag.

Inzet mediamonitoring

Uit de gesprekken met LIMC-betrokkenen blijkt dat er door de analisten cell een demonstratie is gegeven van mediamonitoringtooling. Deze werd gegeven door een analist aan een vertegenwoordiging van de privacyorganisatie en een jurist van OOCL. In het overleg is vanuit de AVG-organisatie het beeld ontstaan dat de mediamonitoring op de gedemonstreerde wijze ingezet kon worden. Een advies hierover werd niet schriftelijk vastgelegd.

Het idee dat de mediamonitoring direct ingezet kon worden, werd versterkt doordat er binnen het LIMC de onjuiste opvatting leefde dat het, door het niet zien van persoonsgegevens of het weghalen van de gegevens uit de rapporten, geen sprake was van verwerking van persoonsgegevens. Uit de gesprekken blijkt dat bij meerdere LIMC-betrokkenen de opvatting leefde dat de onrechtmatige verwerking van persoonsgegevens bestond uit het noemen van persoonsnamen in bronvermeldingen. Het misverstand over wat een verwerkingshandeling is, bestaat overigens nog steeds: uit de gesprekken blijkt dat onder sommige betrokkenen nog steeds verwarring is over wat een verwerking precies omhelst en binnen welke kaders het LIMC die verwerking wel of niet had mogen uitvoeren.

Huidige privacyorganisatie

In maart 2022 beschrijft de FG in het toezichtjaarverslag 2021⁵⁰ de stand van de privacyorganisatie.

De belangrijkste aspecten die worden genoemd in dat jaarverslag over de CLAS:

- Er is een AVG-coördinator aangewezen
- Er is aandacht geweest voor de professionalisering door middel van *masterclasses* voor het uitvoeren van DPIA's.
- De inventarisatie en registratie van de verwerkingsactiviteiten zijn nog niet op orde. Er is defensiebreed een kwaliteitsslag ingezet. CLAS heeft zorgen geuit over de beschikbare capaciteit (kwantitatief en kwalitatief) voor het opstellen van DPIA's. En er wordt nog onvoldoende tijd en op juiste wijze beoordeeld en vastgesteld of er sprake is van een verwerkersrelatie. Ook onvoldoende overzicht van de verwerkersovereenkomsten die nog afgesloten of geactualiseerd moeten worden.
- De AVG-beheerder heeft in 2021 geen audits laten uitvoeren.

Voor de FG-organisatie gold dat in 2021 de nadruk lag op de uitvoering van het FG-onderzoek LIMC en het onderzoek naar social monitoring tools. Daarnaast is ingezet op het uitvoeren van het reguliere systeemgericht- en kwaliteitstoezicht. Een gevolg van de aandacht van de media voor het LIMC, is dat binnen Defensie het bewustzijn is toegenomen over het belang van naleving van de privacywetgeving en dat het advies van de FG om een Chief Privacy Officer (CPO) aan te stellen is overgenomen.

5.6 Conclusie: Invulling AVG-kaders door het LIMC

5.3 Toepassing kaders

Het LIMC had geen taak en daarmee geen grondslag voor de verwerking van persoonsgegevens voor de toegepaste analyses. De verwerking van persoonsgegevens door het LIMC was niet gerechtvaardigd. Door het LIMC zijn wel persoonsgegevens verwerkt, waardoor er in strijd is gehandeld met de AVG.

5.4 Invulling AVG-kaders, ondanks ontbreken grondslag

Wel kan er iets gezegd worden over de wijze waarop invulling is gegeven aan de waarborgen die de AVG vraagt. Daarmee is er ook een beeld in welke mate theoretisch was voldaan als er een grondslag was geweest.

Met de toepassing van *privacy-by-design* (inrichting van het werkproces van vraag tot rapporten) en bewustwordingstrainingen werd invulling gegeven aan de eisen die worden gesteld door de AVG.

⁵⁰ Kamerstukken II, 2021/22, 35 925, nr. 80, Bijlage: Toezichtjaarverslag Functionaris voor Gegevensbescherming 2021, te raadplegen via rijksoverheid.nl

Er waren ook een aantal punten waar de AVG niet volledig werd gevolgd. Dit komt voort uit de onjuiste aanname dat er geen persoonsgegevens werden verwerkt, het ontbreken van een juridische grondslag, het ontbreken van een DPIA voor de activiteiten van het LIMC, onvoldoende zicht op de werking van het algoritme van de mediamonitoringtool, het ontbreken van de juiste overeenkomsten voor de mediamonitoringtools die pasten bij het doel van het LIMC. En het feit dat de gebruikte onbeheerde laptop en NAS als systemen niet conform beveiligingsbeleid van Defensie waren ingericht.

Het ontbreken van de intentie bij medewerkers van het LIMC om persoonsgegevens te verwerken wordt onderschreven in dit onderzoek. De LIMC-medewerkers waren zich (deels) bewust van wat wel en niet kon, en hebben in hun werkproces maatregelen getroffen om verwerking van persoonsgegevens zoveel mogelijk te voorkomen.

De manier waarop er invulling is gegeven aan de regels van de AVG, zoals de implementatie van privacy by design, lijkt sterk afhankelijk van de betrokken individuen. Door betrokkenheid van de individuen in het werkproces en het bewustzijn dat niet zomaar persoonsgegevens verwerkt mochten worden, werd er terughoudend met persoonsgegevens omgegaan – zonder dat dit uit een formele privacyrol of vastgestelde procesinrichting volgde.

5.5 Privacyorganisatie Defensie

De AVG-organisatie kende in 2020 een beperkte bezetting van 2,4 FTE voor de gehele organisatie (Landmacht). Daar kwam bij dat de werkdruk hoog was door de privacyvragen die ontstonden rondom COVID-19.

In aanloop en bij de start van het LIMC is door juristen van DJZ, CLAS en OOCL) advies gegeven met betrekking tot het ontbreken van een grondslag voor de taakuitvoering en de verwerking van persoonsgegevens. Deze adviezen over de (verwerkings)grondslag voor het LIMC (zowel vanuit privacy als militair-juridisch perspectief) zijn niet duidelijk uitgewisseld tussen de juristen en de AVG-organisatie.

Niet is gebleken dat de juridische adviezen – die zijn gegeven bij de aanloop en start van het LIMC – over het ontbreken van de (verwerkings)grondslag zijn uitgewisseld met de AVG-organisatie. Ook zijn de adviezen met betrekking tot het gebruik van de mediamonitoringtool door de AVG-organisatie niet gedeeld in de juridische lijn. Hierdoor beschikten beide afdelingen niet over alle informatie om een goede beoordeling te doen en een onrechtmatige verwerking tijdig te signaleren.

De activiteiten van het LIMC waren niet direct in beeld bij de FG. De focus bij de inrichting van de AVG-organisatie sinds 2018 lag op de bedrijfsvoering. Het LIMC werd niet direct zichtbaar door de wijze waarop het was opgericht. Het maakte gebruik van bestaande tools voor een ander doel dan waarvoor het oorspronkelijk was bedoeld. Daardoor heeft de signalering om de privacyorganisatie tijdig actief te betrekken bij het LIMC niet gewerkt. In de zomer raakte de privacyorganisatie alsnog betrokken bij het LIMC. De analisten gaven een demonstratie van de inzet van de mediamonitoringtooling. Na een overleg met de privacyorganisatie en een jurist is bij de betrokkenen vanuit het LIMC het beeld ontstaan dat de tool ingezet kon gaan worden.

Die veronderstelling dat het gebruik van de tool toegestaan was omdat geen persoonsgegevens werden verwerkt, is onjuist. Door de inzet van de tool werden persoonsgegevens verwerkt door het LIMC, waarvoor een grondslag ontbrak. Een advies hierover werd niet schriftelijk vastgelegd en is voor de onderzoekers niet herleidbaar of het advies onjuist was of op basis van onjuiste aannames over de werking van het systeem advies is gegeven, of een combinatie daarvan.

Een gepland FG toezichtsbezoek aan de eenheid JISTARC, die de grootste leverancier was van medewerkers voor het LIMC, is niet doorgegaan vanwege de COVID-19 maatregelen. Na het artikel in de NRC in november 2020 is overgegaan tot toezicht door de FG op het LIMC.

6 Conclusies

6.1 Inleidend

Dit hoofdstuk bevat de eindconclusies van dit onderzoek op basis van de bevindingen en conclusies in de voorgaande hoofdstukken. De eindconclusies bevatten de antwoorden op de twee onderzoeksvragen. Op basis van de bevindingen en conclusies van dit onderzoek zijn in dit hoofdstuk aanbevelingen opgenomen gericht op de privacyorganisatie en de toepassing van IGO binnen de krijgsmacht.

6.2 Beantwoording onderzoeksvragen

De twee onderzoeksvragen van het deelonderzoek zijn:

- 1. Welke verwerking van persoonsgegevens heeft plaatsgevonden binnen het LIMC?**
- 2. Hoe heeft de verwerking van persoonsgegevens plaatsgevonden binnen het LIMC ten opzichte van de kaders uit de AVG?**

Per onderzoeksvraag is er een samenvatting gegeven van de belangrijkste conclusies die het antwoord vormen op de vragen.

6.2.1 Onderzoeksvraag 1: Welke verwerking van persoonsgegevens heeft plaatsgevonden binnen het LIMC?

Activiteiten LIMC

Het LIMC heeft analyses uitgevoerd om antwoord te geven op twee vragen:

1. “Welke effecten in de NLD-samenleving zijn te onderkennen als gevolg van de COVID-19 crisis?”
2. “In hoeverre beïnvloedt des-/misinformatie in relatie tot COVID-19 de Nederlandse samenleving?”

De resultaten van deze analyses werden door het LIMC verwerkt in rapporten en werden gedeeld met overheidsorganisaties. Voor het uitvoeren van de analyses is door het LIMC gebruik gemaakt van statistische gegevens, nieuwsberichten, geaggregeerde rapporten van *Facebook-berichten* en rapporten van derden.

De analyses van het LIMC waren er niet op gericht persoonsgericht onderzoek te doen of gericht op de vergaring van persoonsgegevens an sich. De informatievergaring was gericht op het beantwoorden van de beantwoording van bovenstaande onderzoeksvragen.

Werkwijze LIMC

Het LIMC hanteerde een werkproces voor de verwerking van gegevens dat loopt vanaf het formuleren van de vraagstelling op basis van informatiebehoefte tot en met het leveren van rapportages aan de ontvangers. De informatiebehoefte van het LIMC was vastgelegd in het Informatie Verzamel Plan (IVP), op basis waarvan verschillende analyses werden ingericht en uitgevoerd.

Drie soorten analyses zijn te onderscheiden:

- Statistisch onderzoek
- Mediamonitoring
- Verdiepingsanalyses

Bij de analyse van de gegevensverwerking door het LIMC speelden de onderdelen Collection & engagement, Integrale Analyse Cell, Design & development en CMD (Releasing Authority) een rol.

Voor de analyses werd gebruikgemaakt van een mediamonitoringtool en handmatige analyse van open en niet-publiek toegankelijke bronnen⁵¹.

Soorten analyses

Bij een gedeelte van de analyses, waaronder analyses gericht op zorgdruk en verspreiding van COVID-19, zijn geen persoonsgegevens verwerkt. De analyses waar wel persoonsgegevens werden verwerkt, waren de mediamonitoring en verdiepingsanalyses.

- **Mediamonitoring:** LIMC heeft voor het uitvoeren van de mediamonitoring gebruik gemaakt van een mediamonitoringtool. Met de tool heeft het LIMC nieuwsberichten en berichten van personen op niet-persoonlijke *Facebook*-bedrijfspagina's⁵² omgezet in geabstraheerde analyses. In dit proces worden persoonsgegevens verwerkt in een mediamonitoringtool. Tevens werden nieuwsberichten handmatig doorgenomen en waar relevant opgenomen in rapportages. De handmatige analyses omvatten onder meer het doornemen van nieuwsberichten en het analyseren van rapporten van derde partijen uit de overheid. Uit de beschikbare informatie blijkt niet dat er specifiek naar personen is gezocht met de handmatige zoekacties. Voorbeelden van de door het LIMC toegepaste geabstraheerde analyses met mediamonitoring zijn:
 - woordenwolk: een grafisch overzicht van veelgebruikte woorden op basis van de ingevulde zoektermen;
 - sentimentanalyse: een waarde toegekend aan de reacties op nieuwsberichten in Facebookberichten (positief, negatief, neutraal).
- **Verdiepingsanalyse:** Voor tijdskritische analyses waarbij behoefte was aan extra verdieping werden zogenoemde *SpotRep's*⁵³ uitgegeven.

Verwerking persoonsgegevens

Voor de analyses gericht op zorgdruk en verspreiding COVID-19 werden statistische gegevens gebruikt. Uit dit onderzoek is niet gebleken dat bij deze analyses persoonsgegevens zijn verwerkt. Bij de analyses gericht op mediamonitoring en verdiepingsanalyses zijn persoonsgegevens verwerkt. Ook bevatten de LIMC-rapporten zelf (bijzondere) persoonsgegevens.

⁵¹ Voorbeelden van niet-publiek toegankelijke bronnen zijn gerubriceerde rapporten van de KMar of de Corona Crime Change Monitor (CCCM) van de Nationale Politie.

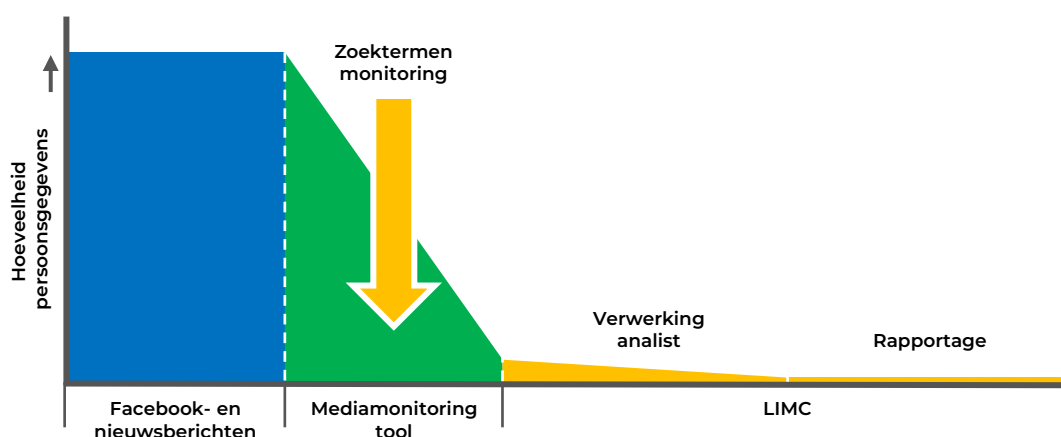
⁵² Bedrijfspagina's zijn pagina's van bedrijven en organisaties. Een voorbeeld van een bedrijfspagina is de Facebook-pagina van de Rijksoverheid

⁵³ Afkorting voor Spot Report, een rapportage die wordt opgesteld na observatie omdat het direct effect kan hebben op de huidige operatie.

Omvang verwerking persoonsgegevens in analyse met mediamonitoringtool

De mediamonitoringtool werd gebruikt door één analist. De LIMC-analist had geen zicht op de daadwerkelijke verwerking van persoonsgegevens: de mediamonitoringtool voerde de analyses geautomatiseerd uit binnen de omgeving van de tool. De analist selecteerde de bronnen en voerde zoektermen in de mediamonitoringtool in. Deze tool gaf daarop een geabstraheerde analyse terug.

De mate van invloed die de betrokkenen van het LIMC hadden op de verwerking van persoonsgegevens verschilt sterk per fase van de mediamonitoring. In figuur 15 staat een versimpelde weergave van de hoeveelheid persoonsgegevens voor de verwerking van de mediaberichten. In blauw de data in *Facebook*, in groen de handelingen in de omgeving van de mediamonitoringtool, en in geel de handelingen in de omgeving van het LIMC.

Figuur 15: Versimpelde weergave van hoeveelheid persoonsgegevens per fase van mediamonitoring

Het bevragen van een mediamonitoringtool, waarbij reacties op nieuwsberichten door *Facebook*-profielen worden verzameld, kan in potentie een grootschalige verwerking opleveren. De totale omvang van de verwerkte persoonsgegevens door het gebruik maken van de mediamonitoringstool is niet meer vast te stellen. Er is geen informatie veiliggesteld voor digitaal forensisch onderzoek naar het gebruik van de tools. Wel zijn er aanknopingspunten te vinden dat de inzet van de mediamonitoringtool van invloed is op de grootschaligheid van de verwerking van persoonsgegevens. Deze aanknopingspunten zijn nader uitgewerkt in dit rapport.

Het monitoren van sociale media leidt onvermijdelijk tot de verwerking van persoonsgegevens. In dit onderzoek kan het grootschalig verwerken van persoonsgegevens door het LIMC door de inzet van een mediamonitoringtool niet worden uitgesloten. Gelet op wat bekend is en de werkwijze die werd gehanteerd binnen het LIMC, wordt de mate van grootschaligheid echter ingeschat op beperkt.

Omvang verwerking persoonsgegevens in rapporten

De analyses werden door het LIMC verwerkt in rapporten die werden gedeeld met overheidsorganisaties. De rapporten die het LIMC rondstuurde bevatten namen, functies en opvattingen van personen in nieuwsberichten. In totaal werden er in alle verstuurde rapporten 104 keer persoonsnamen genoemd. Daarbij ging het om in totaal, vijftig personen die tot gemiddeld twee keer in de rapporten voorkwamen. Het betreft leden van de regering, politici, bestuurders, onderzoekers en personen die betrokken waren bij het publieke debat. Uit het onderzoek is niet gebleken dat er specifiek naar individuen werd gezocht of dat er profielen werden bijgehouden van personen.

De aard van de persoonsgegevens die het LIMC zelf direct heeft verwerkt in rapporten zijn:

- Namen (direct herleidbare persoonsgegevens).
- Functies (indirect herleidbare persoonsgegevens)
- Opvattingen van personen in nieuwsberichten (in potentie bijzondere persoonsgegevens, omdat het kan gaan om politieke opvattingen of gegevens over iemands gezondheid). In de praktijk ging het hier om (politieke) opvattingen die bekend waren gemaakt door de individuen en opgenomen waren in nieuwsberichten.

6.2.2 Onderzoeksvraag 2: Hoe heeft de verwerking van persoonsgegevens plaatsgevonden binnen het LIMC ten opzichte van de kaders uit de AVG?

Invulling kaders AVG

In overeenstemming met artikel 5 lid 1, sub b AVG moet het doel van een verwerking welbepaald (gespecificeerd) en vooraf uitdrukkelijk zijn omschreven. Er zijn persoonsgegevens verwerkt door het LIMC. Op deze verwerking was de AVG van toepassing. Het doel van de verwerking was welbepaald en volgde uit de operatiebevelen. Het LIMC heeft geen formele wettelijke taak gekregen en tevens was geen sprake van een definitief verzoek tot militaire bijstand of een verzoek tot militaire steunverlening in het openbaar belang. Daardoor ontbrak een wettelijke grondslag als bedoeld in artikel 6 AVG en de verwerking van persoonsgegevens was daardoor niet gerechtvaardigd.

Uit het onderzoek blijkt dat de activiteiten van het LIMC niet verricht zijn met de intentie om persoonsgegevens te verwerken. De betrokkenen binnen het LIMC waren, met de kennis die men had van de toepassing van privacyregelgeving, bewust van het bestaan van regelgeving en waren terughoudend bij het verwerken van persoonsgegevens. De maatregelen die bij de uitvoering binnen het LIMC werden getroffen zodat deze niet zouden leiden tot persoonsgegevens in de analyseresultaten geven daar blijk van, zoals waarschuwingsteksten in interne stukken en aanpassingen in zoektermen. Er waren geen duidelijke kaders vanuit Defensie beschikbaar voor de inzet van monitoring van (sociale) media.

Voor de toepassing van de AVG is van belang wie of wat wordt aangemerkt als verwerkingsverantwoordelijke(n), en op wie als zodanig de regels van de AVG van toepassing zijn. De verwerkingsverantwoordelijke bepaalt het doel en de middelen van de verwerking van persoonsgegevens en heeft daardoor de verantwoordelijkheid voor de rechtmatigheid van de verwerking en moet voldoen aan de verantwoordingsplicht. Voor de verwerkingen van het LIMC in de rapporten is de minister van Defensie aan te merken als de verwerkingsverantwoordelijke. Voor de verwerkingen die plaats hebben gevonden bij de analyse via de mediamonitoringtool is een conclusie met betrekking tot de verantwoordelijkheid van het LIMC niet goed te trekken. De verantwoordelijkheid bij de inzet van mediamonitoring is onderwerp van een juridische, bestuurlijke en ethische discussie. Er zijn geen duidelijke kaders vanuit de rijksoverheid die nadere invulling geven aan de wenselijkheid en rechtmatigheid van de inzet van een dergelijke tool door een ministerie.

Binnen het LIMC was het beeld ontstaan dat er geen persoonsgegevens werden verwerkt bij de inzet van de mediamonitoringtool. Hierdoor zijn signalerende acties niet in gang gezet of overgewogen, zoals het uitvoeren van een DPIA op de inzet van de mediamonitoringtool, het afsluiten van de juiste overeenkomsten voor het gebruik ervan, of opname van de verwerking in het verwerkingsregister.

Privacyorganisatie

De privacyorganisatie wordt in de technische gesprekken opgesplitst in een AVG-organisatie en het toezicht vanuit de FG-organisatie. De rollen van de AVG-organisatie, zoals beschreven in de Regeling Avg Defensie, waren rondom het LIMC in de formatie ingericht en grotendeels ingevuld. Uit de technische gesprekken en het FG-toezichtjaarverslag 2021 blijkt dat de AVG-organisatie een lage bezetting kende en het kennisniveau vergroot moest worden. Door de lage bezetting lag de focus van de AVG-organisatie op de bedrijfsvoering en niet op de operationele inzet van de krijgsmacht. Er is bij de inrichting beperkt gekeken naar de mate waarin en waar binnen de organisatie risicovolle gegevensverwerkingen zouden kunnen plaatsvinden. Er is geen zicht op het privacy volwassenheidsniveau binnen het ministerie van Defensie.

Voor de omvang van de organisatie en het type activiteiten dat binnen de Landmacht plaatsvindt was de AVG-organisatie onvoldoende toegerust. Het is niet voor alle betrokkenen binnen het LIMC duidelijk geweest waar, wanneer en aan wie er deskundig advies ter zake moest worden gevraagd. Ook was niet duidelijk wie binnen het LIMC dit behoorde te doen.

Gevraagde en gegeven adviezen vanuit de AVG-organisatie aan het LIMC over de monitoringstool zijn niet vastgelegd. Een gesprek tussen de AVG-organisatie en het LIMC heeft ertoe geleid dat bij het LIMC het onjuiste beeld ontstond dat er bij het gebruik van de mediamonitoringtool door het LIMC geen persoonsgegevens werden verwerkt. Hierdoor zijn signalerende acties niet overwogen en dus ook niet in gang gezet. Er is niet gebleken dat de juridische adviezen – die zijn gegeven bij de aanloop en start van het LIMC over het ontbreken van de (verwerkings)grondslag - zijn uitgewisseld met de AVG-organisatie. Ook zijn de adviezen met betrekking tot het gebruik van de mediamonitoringtool door de AVG-organisatie niet gedeeld in de juridische lijn. Hierdoor beschikten beide afdelingen niet over alle informatie om een goede beoordeling te doen en een onrechtmatige verwerking tijdig te signaleren.

In het toezichtjaarverslag 2021 beschrijft de FG de huidige stand van de privacyorganisatie. De FG geeft aanbevelingen voor de bevordering van naleving van de AVG. De aanbevelingen gaan over het versterken en professionaliseren van de functie van AVG-coördinator, de verbetering van beveiliging en bewustzijn bij uitwisseling met externe partijen en verhoging van de kwaliteit van DPIA's en registraties. Deze aanbevelingen zijn in lijn met de specifieke bevindingen voor de CLAS uit het toezichtjaarverslag.

6.3 Aanbevelingen

Naar aanleiding van de bevindingen en conclusies in dit onderzoek worden aanbevelingen gedaan aan de minister van Defensie. De aanbevelingen zijn een aanvulling op de aanbevelingen die zijn gedaan door de FG.

1. ***Breng het volwassenheidsniveau van de privacyorganisatie van het ministerie van Defensie in kaart en omhoog.***

Hoe vertrouwelijker de gegevens zijn die een organisatie verwerkt, des te hoger moet het volwassenheidsniveau van de organisatie zijn om er zeker van te zijn dat de privacybescherming op een passende manier is of kan worden ingevuld en gegarandeerd. Met de reeds door de FG in het FG-onderzoek aanbevolen Chief Privacy Officer (CPO) kan vanuit de vaststelling van het huidige privacyvolwassenheidsniveau gewerkt worden naar een niveau dat passend is bij de organisatie van het ministerie van Defensie en bij de ontwikkelingen met betrekking tot IGO binnen de krijgsmacht. Door een privacybeleid op te stellen en te implementeren kan het volwassenheidsniveau gericht worden verhoogd.

2. ***Breng uniformiteit in advisering aan en verduidelijk rol advies juridische zaken en privacyorganisatie.***

Uit de gesprekken is gebleken dat het voor de betrokkenen niet altijd duidelijk is bij wie advies gevraagd moet worden. Waar het gaat om mandaat, grondslagen en overeenkomsten is in het geval van LIMC advies gevraagd aan juridisch adviseurs. Waar het gaat om privacyadvies is de route van de privacyorganisatie beperkt bevraagd. Deze adviezen kunnen elkaar inhoudelijk overlappen of inhoudelijk tegenstrijdig zijn. Een nauwere en structurele samenwerking tussen afdelingen Juridische Zaken (JZ) en de privacyorganisatie kan hierbij helpen. Samen kunnen zij signaleren wanneer er mogelijk activiteiten zijn die nadere privacy-juridisch onderzoek vergen. Stem een procedure af om te komen tot eenduidige adviezen. Zorg daarnaast voor escalatiemogelijkheden wanneer juristen en privacy adviseurs het niet met elkaar eens zijn.

3. ***Leg privacyadviezen schriftelijk vast.***

Leg de privacyadviezen schriftelijk vast. Door de adviezen vast te leggen kan er geen onduidelijkheid ontstaan over wat geadviseerd is. Het vastleggen van een advies geeft de mogelijkheid dit met collega's af te stemmen. Ook hebben vastgelegde adviezen een sterkere waarde doordat deze expliciet onderdeel kunnen worden van besluitvorming en gebruikt kunnen worden bij het houden van toezicht door de FG.

4. *Publiceer over ervaringen, kansen en benoem de reden waarom iets niet kan.*

Maak gebruik van de vragen van collega's vanuit de krijgsmacht om anderen aan te zetten tot het vragen van privacyadvies. Door adviezen intern te publiceren en erover te communiceren wordt duidelijk wat voor soort vragen er leven en met wat voor soort vragen een de organisatie terecht kan bij de privacyorganisatie of de afdelingen Juridische Zaken.

Ook kan hiermee worden ondervangen dat privacyregelgeving wordt ervaren als een belemmering, waar het juist bedoeld is om als een waarborg om verantwoord met gegevens om te gaan. Maak de organisatie duidelijk waarom iets niet kan, mag of wanneer je het niet zou moeten willen. Als er bijvoorbeeld geen (juridische) grondslag is een taak uit te voeren, dan is dat de reden waarom de verwerking van gegevens niet kan – en niet “omdat het niet mag van de AVG”. Door heldere kaders te scheppen voorkom je ook dat de organisatie in de uitvoering onnodig of onwenselijk terughoudend omgaat met persoonsgegevens (in een ‘AVG-kramp’ schiet).

5. *Maak het kennisniveau van privacy en juridische adviseurs gereed voor de ontwikkelingen van IGO binnen de krijgsmacht.*

De ontwikkelingen met betrekking tot IGO binnen de krijgsmacht brengt nieuwe en complexe privacy en juridische vragen met zich mee. Om gedegen adviezen te kunnen geven in kwalitatieve zin moet men het onderwerp in totaliteit begrijpen: dat betekent dat er een brede kennis moet zijn van wetgeving, techniek en operationele inzet bij de adviseurs. Daarvoor is ook het beschikken over voldoende capaciteit van belang.

6. *Stel duidelijke privacy-en juridische kaders op voor IGO binnen de krijgsmacht.*

Maak een praktisch toepasbaar kader voor IGO, dat zowel hanteerbaar is voor juristen, privacyadviseurs als de betrokkenen uit de defensieonderdelen. Kies daarin uitgangspunten, waarlangs de defensieonderdelen een gerichte inschatting kunnen maken welke acties getroffen moeten worden. Denk hierbij aan: op het moment voor het uitwerken van een DPIA, het regelmatig bijstellen van eerder ingewonnen advies en handvatten voor het privacy- en security-by-design inrichten van werkprocessen.

7. *Verbreed de risicogebaseerde inzet van de AVG- en FG-organisatie zodat hier ook de operationele organisatie van Defensie onder valt.*

Richt de risicogebaseerde inzet van de AVG-organisatie ook op de ontwikkelingen rondom IGO. Bij digitalisering en innovaties is sprake van informatieverwerkingen die zich snel ontwikkelen, met een groei aan risico's tot gevolg. Bij risicogebaseerde inzet wordt de inzet gericht op de meest risicogevoelige onderwerpen, zoals *intell*, AI-toepassingen en sensoren. Een goed startpunt is bijvoorbeeld het inzien van de Informatie Verzamel Plannen. Deze risicogerichte benadering sluit aan bij een gerichte inzet van de reeds door de FG aanbevolen CPO.

8. Stel kaders op voor de wenselijkheid en rechtmatigheid van inzet van sociale mediamonitoring binnen de Rijksoverheid

De inzet van (sociale) mediamonitoringtools door overheden is onderdeel van een actueel en groter ethisch en bestuurlijk vraagstuk, dat niet alleen bij het ministerie van Defensie speelt. Het is te beperkt dit vraagstuk alleen te bekijken vanuit het kader van gegevensbescherming, nu het 'recht op privacy' meer omvat dan gegevensbescherming.

Met het gebruiken van (sociale) mediamonitoring door overheden vindt er mogelijk een inbreuk op iemands recht op eerbiediging van privé-, familie- en gezinsleven plaats. Er moet een afweging plaatsvinden of het gebruik rechtmatig, behoorlijk en transparant is en geen onrechtmatige of onevenredige inmenging in de persoonlijke levenssfeer van de betrokkene oplevert.

In de bredere ethische en bestuurlijke discussies over de inzet van (sociale) mediamonitoringtools moet ook aan bod komen in hoeverre (Rijks)overheden de inzet ervan passend vindt vanuit grondrechten, publieke waarden en principes van goed bestuur. Aanbevolen wordt dit vraagstuk op het niveau van de Rijksoverheid integraal aan te pakken en samen tot eenduidige, handzame, praktijkgerichte kaders te komen.

7 Bijlage: Afkortingen en definities

Afkorting	Volledig
AVG	Algemene verordening gegevensbescherming
CCCM	Corona Crime Change Monitor
CD&E	Concept Development & Experimentation
C&E	Collection & Engagement
CLAS	Commando landstrijdkrachten
C-LAS	Commandant landstrijdkrachten
CPO	Chief Privacy Officer
DJZ	Directie Juridische Zaken
DOPS	Directie Operaties
DPIA	Data Protection Impact Assessment
FG	Functionaris voor de gegevensbescherming Avg
FRAGO	Fragmentary Order
IGO	Informatiegestuurd Optreden
IVP	Informatie verzamel plan
JenV	Justitie en Veiligheid
JISTARC	Joint Intelligence, Surveillance, Target Acquisition & Reconnaissance Commando
LIMC	Land Information Manoeuvre Centre
LCPS	Landelijk Coördinatiecentrum Patiënten Spreiding
LOCC	Landelijk Operationeel Coördinatiecentrum
LOT-C	Landelijk Operationeel Team Corona
MB	Militaire bijstand
MSOB	Militaire steunverlening in het openbaar belang
NCTV	Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding en Veiligheid
NP	Nationale Politie
OOCL	Operationeel Ondersteuningscommando Land
OSINT	Open Source Intelligence
SA/SU	Situational Awareness Situational Understanding
SpotRep	Spot Report
TOC	Territoriaal Operatiecentrum
UAVG	Uitvoeringswet Algemene verordening gegevensbescherming
VGGM	Veiligheids- en Gezondheidsregio Gelderland-Midden
VWS	Volksgezondheid, Welzijn en Sport
Wpg	Wet politiegegevens